

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 749

Gazneli Mahmûd

Prof. Dr. Erdoğan MERÇIL

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 30

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI

ANKARA 1987

Ö N S Ö Z

Türklerin tarih boyunca yayıldıklar ve devletler kurdukları ülkelerden birisi de Afganistan'dır. Türkler bu bölgede M.Ö. II. yüzyıldan itibaren devletler kurmuşlardı. Bu Türk devletlerinden birisi de hâkimiyetini daha sonra Hindistan'a da yayan Gazneliler (963-1186) *idi. Gazneliler Devleti'nin yıldızı Sebüktegin'den itibaren parlamaya başlamıştı. Onun oğlu Mahmûd zamanında ise Gazneliler Devleti en parlak devrini yaşamıştı. Öte taraftan Türk-İslâm hükümdarları içinde ilk defa «sultan» unvanını Mahmûd'un kullandığı kabûl edilmektedir.*

İslâm dinini yaymak için Sebüktegin ile Hindistan'a başlayan akınlar Sultan Mahmûd zamanında da devam etti. Bu akınlar Gazneli Devleti için bir an'ane hâlini almıştı. Sultan Mahmûd Hindistan'daki başarıları sebebiyle «Kâfirlerin Çekici» olarak şöhret kazandı. Onun devrinde Gazneli Devleti sınırları doğuda Kuzey Hindistan'dan batıda Azerbaycan hudutlarına kadar uzanıyordu. Sultan Mahmûd ölmeden önce Anadolu ve Mısır'ı da zaptetmeyi tasarlamıştı.

Sultan Mahmûd'dan sonra oğlu Mes'ûd'un devrinde (1030-1040) Selçuklular ortaya çıktılar. Gazneliler ile Selçuklular arasındaki Dandanakan savaşı (1040) her iki devletin

de kaderini etkilemişti. Selçuklular bu savaştan sonra sür'atle zirveye çıkarken Gazneliler'in yıldızı sönüyordu. Bundan sonra Selçuklular Horasan ve Hârezm bölgelerine hâkim oldular. Gazneliler ise Sebüktegin ve Mahmûd devrinde atılan sağlam temeller sebebiyle varlıklarını devam ettirdiler. Her iki devlet arasındaki mücadele Gazneli tahtına 1059 yılında İbrahim'in çıkmasıyla bir barış ile noktalandı. Bu barış yarım yüzyıldan fazla geçerli olmuştu. Gazneliler Devleti artık bir duraklama devresi içinde idi. Nitekim Selçuklu Sultanı Sencer Gazneli Devleti'nin işlerine birkaç kez müdahale etmek fırsatını buldu. Ancak her iki devletin belki de kaderleri ortak idi. Büyük Selçuklu Devleti'nin ortadan kalkması (1157), merkezî Afganistan'da Gûrlular'ın meydana çıkmasına ve Gazneliler'in kudretlerinin azalmasına sebep olmuştu. Büyük Selçuklular'ın hâkimiyetlerinin söz konusu tarihte sona erdiğini düşünürsek, Gazneliler devletlerini sürdürmede yine de başarılı idiler. Son iki Gazneli hükümdarı sadece Hindistan'daki topraklarda hüküm sürebildiler. Nihayet Gûrlular bu Türk devletini 1186'da ortadan kaldırdılar.

Öte taraftan Sultan Mahmûd öldüğünde Gazneliler devrin en geniş ve en muntazam devlet yapısına sahipti. Ona bu başarıyı sağlayan askerî teşkilâtı ise devrinin en etkili ordusu idi. Bu Gazneli devlet teşkilâtı daha sonra kurulan Türk devletlerine örnek olmuştu. Sultan Mahmûd Türk-İslâm dünyasının yönetim ve askerlik alanında yetiştirdiği ender şahsiyetlerden birisi idi. Ancak Türk ve Müslüman olması sebebiyle Avrupalı tarihçiler tarafından Hindistan'a yaptığı seferler sebebiyle küçültülmeye çalışılmıştır. Buna karşılık Doğu dünyası da onu en büyük şahsiyetlerinden saymıştı. Sultan Mahmûd daha sonraki yüzyıllarda yazılan edebî eserlerde de yaptıklarıyla örnek olarak gösterilmiş ve övülmüştür.

GİRİŞ

GAZNELİLER DEVLETİ'NİN KURULUŞ DEVRİ

XI. yüzyılın ilk yarısının büyük Müslüman - Türk devletlerinden birisi olan Gazneliler'in kuruluşu sırasında Sâmânî Devleti (819-1005) ile müşterek bir kaderi mevcuttu, bu devletin içinden çıkmıştı. Devlete adını vermiş olan Gazne şehri, her ne kadar Sâmânî toprakları içinde değilse de, sonradan geliştikleri saha bu devletin mirâsı üzerinde bulunmaktaydı. Gazne bugün Afganistân Devleti hudutları içinde olup, başkent Kâbil'in güneyindedir. Denizden yükseklği 2350 metredir ve müstahkem bir şehirdir. Ayrıca Hindistan'a giden tek yol üzerinde olduğu için stratejik bakımından önemi büyüktür. Bu şehre hâkim oluş Gazneliler tarihine yön vermiş, Hind topluluklarında İslâmı kökleştirmek görevi de bu sülâleye düşmüştür .Bu devlete «Sebükteginîler» denildiği gibi, Sultan Mahmûd'un lakabı Yemînü'd-Devle'den dolayı «Yeminîler» adı ile de meşhurdu.

X. yüzyılda Mâverâünnehir ve Horasan, merkezi Buhara olan Sâmânî Devleti tarafından idare edilmekteydi. Bu devletin emîrleri kendi soylarını Sasanî kahramanı Behrâm Cubin'e kadar çıkaran Soğd menşeli mahallî bir hânedan olup, âilenin ku-

rucusu, Sâmân-Hudâ adında Belh bölgesinden bir d i h k a n (mahallî toprak sahibi) idi. Türkler, Arap istilâsı sırasında esasen Horasan ve Mâverâünnehir'de bulunuyorlardı ve Araplar'ın gelişinden sonra da bu bölgelerde yaşayışlarına devam ettiler. Ayrıca Türkler Abbasî hilâfeti zamanından (749-1258) itibaren bu devlette olduğu gibi, öteki devletlerin ordusunda ve idarî kademelerinde görev almışlardı. Nitekim daha kuruluş devresinden itibaren Sâmânîler'in hüküm sürdüğü bölgelerde Türk şehirleri ve nüfusu bulunmaktaydı. 819 yılında Semerkand vâlisi olarak tayin edilen Nûh b. Esed'in arazisi içinde Türk şehirleri vardı. Yine Sâmânîler'den Yahyâ'ya düşen Şaş şehrinin halkı ise, Oğuzlar ve Halaçlar'a mensup Müslüman Türkler idi. Tabiatıyla Sâmânîler de öteki devletler gibi yaparak Türkleri ordularına aldılar ve onlara çeşitli askerî ve devlet hizmetinde yer verdiler. Bu şekilde görev alan Taş, Begtüzün, Fâikü'l-Hassa, Horasan vâliliği yapan ve Kuhistân'ı elinde bulunduran Sîmcûrîler gibi Türk kumandan ve aileler yavaş yavaş önemli mevkilere yükselerek Sâmânî Devleti'nin kaderine hâkim olmuşlardı

Alptegin ve Gazne Şehrini Ele Geçirmesi

İşte bu Türk kumandanlardan birisi de Gazne Devleti'ni kuracak olan Alptegin'dir. Alptegin tahminen hicrî 277 (miladî 890-891) yılında doğmuştur. O, Sâmânî emîri Ahmed b. İsmâil (907-914)'e köle (gulâm) olarak satılmış ve onun hassa askerleri arasına dahil edilmiştir. Alptegin, «son derece itimada şayan, vefalı, rey ve tedbir sahibi, kıtalarını seven, civanmerd, tuzu ve ekmeği bol, Allâh korkusu olan birisi idi». Netice olarak o Sâmânîler'in takdîr ettikleri bütün vasıflara sahipti. Bu sebeple yavaş yavaş temâyüz eden Alptegin'i Emîr Nasr b. Ahmed (914-943) azat etti. Daha sonra Sâmânîler'in başına geçen Nûh b. Nasr (943-954), ona bazı birliklerin kumandasını ver-

mişti. Bundan sonra Alptegin'in mevkiinin hâcibü'l-hüccâblığa (bütün saray idaresinin başı) yükseldiğini görüyoruz. Nûh'un ölümünden sonra Sâmânî emîri olan genç yaştaki oğlu Abdülmelik (954-961) üzerinde onun büyük nüfûzu vardı. Artık bu devrede Alptegin, Sâmânî siyasetinde aktif bir rol almaya başlamıştı. Öte taraftan Horasan sipehsâlârı (Horasan ordusu kumandanı) Ebû Sa'id Bekr b. Mâlik maiyyetindekilere kötü davranmış ve onların ihtiyaçlarını tam olarak karşılamamıştı. Bu sebeple memnun olmayanlar Bekr b. Mâlik'e kin bağlayarak Buhara'ya döndüler ve Emir Abdülmelik'e bu durumdan şikâyetçi oldular. Bekr b. Malik Ramazan 345 (Aralık 956/Ocak 957) tarihinde Buhara'ya çağrılarak öldürüldü. Onun öldürülmesinde Alptegin önemli bir rol oynamıştı. Horasan sipehsâlârlığına ise Ebû Mansûr Muhammed b. Abdürrezak tayin edilmişti.

Bu olaydan sonra Emîr Abdülmelik'e her istediğini yaptırabilen Alptegin, bu sırada vezir olan Ebû Mansûr Yûsuf b. İshak'ın devlet işlerini kötü idare ettiğini ileri sürdü. Emîr Abdülmelik veziri azletti ve onun yerine Ebû Ali Muhammed b. Muhammed el-Bel'amî'yi bu göreve tayin etti. Bel'amî, İslâm tarihçisi ve müfessiri Taberi (839-923)'nin meşhur tarihi eseri **Tarih el-Ümem ve'l-Mülûk**'u Farsçaya çeviren zâttır. Bu tercüme yeni Farsçanın bilinen en eski tarihî eseridir. Bu sebepten Bel'amî tarihçiler yönünden de meşhur bir şahsiyettir. Ancak vezirliğe Bel'amî'nin tayininden sonra Emîr Abdülmelik'in, ilerde Alptegin'den gelebilecek tehlikeleri sezdiği ve ona karşı davranışının değiştiği anlaşılıyor. Alptegin bu durumu hissetmiş ve Emîr'in meclislerine az gitmeye başlamıştır. Nitekim Abdülmelik, onu başkentten uzaklaştırmak maksadıyla, Belh eyâleti âmilliğine (âmil; vergi tahsil eden memur) gitmesini emretti. Alptegin ise hâcibü'lhüccâblıktan sonra, daha aşağı rütbedeki bir görevi kabûl etmeyerek, âmil olamayacağını ileri sürdü. Emîr Abdülmelik kendi teklifinin red edilmesi karşı-

sında onu devletin en yüksek askeri mevkii olan Horasan sipehsâlârlığına tayin etmeye mecbur kaldı. Fakat Alptegin'in yerine hâcib olarak yine onun bir kölesi (gulâmı) getirilmişti. Böylece onun saraydaki nüfûzu devam ediyordu. Alptegin 20 Zilhicce 349 (10 Şubat 961) tarihinde Nîşâbûr'a gelerek yeni görevine başladı. Alptegin saraydaki nüfûzu sebebiyle devlet merkezinde yapılan işlerden haberdar idi. Ayrıca o, Vezîr Bel'amî ile devlet işlerini yürütmede beraberce hareket etmek husûsunda anlaşmıştır. Bel'amî vezîrliğe Alptegin sayesinde getirilmiş olduğundan bu anlaşmaya tam manasıyla uyduğu anlaşılıyor.

Alptegin yeni görevine başladıktan bir müddet sonra Emîr Abdülmelik attan düşerek öldü (Kasım 961). Vezîr Bel'amî derhal Alptegin'e bir mektup yazarak durumu bildirdi. Sâmânî tahtı için en uygun adayın kim olduğunu sordu. Alptegin ölen Abdülmelik'in oğullarından birisinin tahta geçirilmesini tavsiye etti. Bel'amî buna uyarak Abdülmelik'in oğlu Nasr'ı tahta oturttu ise de, o ancak bir gün emîr olarak kalabildi. Bu sırada Sâmânî sarayında Alptegin'in hâkimiyetinden ve her işe müdahale eden elinden kurtulmaya karar veren yeni bir grup ortaya çıkmıştı. Nitekim Sâmânî hânedan mensupları ve ordu Mansûr b. Nûh'a sadakat yemini yaparak tahta geçirdiler. Alptegin ise kendi adayını zorla tahta çıkarmaya karar verdi. Bu maksatla da selefi Ebû Mansûr Muhammed b. Abdürrezâk'a bir elçi göndererek, onu Horasan'a kendi yerine bırakacağını ve ittifak yapmak istediğini haber verdi. Fakat aradaki fesatçılar da Mansur b. Nûh'a, «Alptegin'i öldürmedikçe, padişahlıkta müstakil olamazsın, fermanın yürümez : Elli yıldır Horasan'a o padişahlık ediyor, servet ve zenginlik yığıyor; askerler, hep onun sözüne kulak veriyorlar. Onu yakalarsan, senin hazinelerin dolar, gönlün huzura kavuşur» demekteydiler. Bu sözler Emîr Mansûr b. Nûh'un harekete geçmesine sebep oldu. Nitekim Alptegin'in elçisi Ebû Mansur b. Abdürrezzak'ın yanında iken Sâmânî başkenti Buhara'dan gelen bir mektup Alptegin'in görevden azlini

ve yerine Ebû Mansûr'un tayinini bildirmekteydi. Ayrıca bu mektupta Ebû Mansûr'a Alptegin'i Ceyhun nehrinden geçirmemesi ve icabında savaşması emrediliyordu. Alptegin Zilkade 350 (Aralık 961/Ocak 962) tarihinde Nîşâbûr'dan ayrılarak Buhara üzerine yürüdü. Ebû Mansûr b. Abdürrezak, Alptegin'in peşinden kuvvet gönderdi. Alptegin'in Buhara'da kendisine karşı koyabilecek kuvveti hazırlıksız yakalamak için hızlı hareket ettiği anlaşılıyor. O Ceyhun kenarına ulaştığı sırada, Buhara'dan Alptegin'in bir gasıb (bir şeyi zor veya hîle ile alan) olduğu hakkında emrindeki bazı subaylarına mektuplar geldi. Alptegin bunları görünce, ordusunun içinde de kendisine karşı bir hareket olabileceğini sezdi. Bu sebepten Buhara üzerine yürümekten vazgeçerek kendi has gulamları ile Belh'e çekilerek bu şehri aldı. Alptegin bu sırada emrindekilere, Eğer bundan sonra yiyeceğim bir ekmek varsa, geri kalan ömrümü hoş geçireyim, ahir ömrümde kılıcımı Müslümanlara karşı değil, kâfirlere karşı çekeyim ki, ahiret sevabını bulayım. Zira, ben Hindistan'a gidip, gazâ ve cihat ile meşgul olacağım; eğer öldürülürsem şehit olurum; eğer İslâmı yüceltmeye muvaffak olursam, cenneti, aziz ve celil olan Tanrı'nın hoşnutluğunu umarım» demişti. Nitekim o Belh'e varınca etraf ülkelere haberler göndererek, her kim gazâ niyetinde ise toplansınlar diye bir-iki ay orada ikâmet etmeye, ondan sonra da Hindistan'a doğru yola çıkmaya karar verdi. Ancak Alptegin'e karşı olanlar Sâmânî emîri Mansûr'u onu yakalamaları için bir ordu göndermeye ikna ettiler. Emîr Mansûr onun ardından Eş'as b. Muhammed kumandasında onaltıbin kişilik bir ordu yolladı. Alptegin bu durumda harekete geçerek, Belh ile Hulm arasındaki, Hulm geçitinde yer tuttu. Onun idaresinde bu sırada ikibinikiyüz Türk gulamı ve gazâ için gelen sekizyüz de atlı vardı. Sâmânî ordusu ile Alptegin arasındaki savaşı, beraberinde az bir kuvvet bulunmasına rağmen Hulm geçitini başarıyla tutan Alptegin kazandı (Rebiyülevvel 351/Nisan-Mayıs 962). Alptegin daha sonra Hindistan'a yapa-

cağı seferler için uygun bir üs olan Gazne şehrine yürüdü. Belki de o, bu hareketiyle Sâmânî Devleti'nin güney hudutlarında hakikatte bağımsız, fakat görünüşte Sâmânîler'e tâbi bir grup Türk gulâmı örnek almış olmalıdır. Sözgelişi Türk kumandanlarından Karategin ölüm tarihi 933 yılına kadar Büst ve Ruhhac bölgesinde bu şekilde yaşamış ve ölümünden sonra da kölelerinden bir grup Büst'de vâli olarak ona halef olmuşlardı.

Alptegin bundan sonra beraberindeki küçük kuvvetiyle yoluna devam etti. Bu yürüyüşü sırasında o, Bâmiyân hâkimi Şîr Bârik'i ve Kâbil'in Hindu şâhî hükümdarını itaat altına alarak Gazne'ye geldi. Alptegin buranın hâkimi Ebû Bekr Levîk (veya Enük)'i şehrin kalesinde dört aylık bir muhasaradan sonra mağlup ederek Gazne'yi ele geçirdi (13 Zilhicce 351/12 Ocak 963). O bu şehirde kendi hâkimiyetini ilân ettiği gibi Gazneliler Devleti'nin de temelini atmış oldu. Gazne hâkimi Ebû Bekr Levîk'in Hindû olması muhtemeldir. Ancak bu isim Türkçe «Enük» (hayvan yavrusu, arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları) manasında da okunmuş ve onun Türk olabileceği ihtimali de ileri sürülmüştür. Ebû Bekr Levîk, Gazne'yi kaybettikten sonra Kabûl Şahları'nın yanına sığındı.

Gazne şehrinin bulunduğu Afganistân'ın güney bölgesinde Türkler'in mevcudiyetinin, İslâmiyetin ilk devresinden daha eski devrelere kadar inmesi mümkündür. Büyük bir ihtimalle Türk oldukları kabûl edilen Kuşanlar ve daha sonra Eftalitler (Akhunlar) bu bölgeye hâkim olmuşlardı. Kuşanlar M.Ö. I. yüzyılın ortalarından itibaren başladıkları Afganistân'a hâkim olma mücadelesini tahminen M.S. 40 yılında kazanmışlardı. Kuşan Devleti topraklarını Hindistan'a kadar genişletmişti. Onların Afganistân'daki üstünlüğü Akhunlar tarafından sonra erdirildi (M.S. V. yüzyılın sonu). İlk İslâmî devre içinde kuzeyde Toharistân ve Bedahşan'dan güneydeki Büst'e kadar olan saha içinde Türk an'anesine uygun olarak konar-göçer yaşayışlarını

devam ettirmiş bulunan Halaç Türkleri Eftalitler'in torunları olarak Ceyhun'un kuzeyinden gelmiş sonra da Doğu Afganistân'ın bu bölgesinde kalmış Türk topluluklarıdır.

İslâm orduları İran ve Kuzey Hindistan'a doğru ilerledikçe daha Emevîler zamanından (661—750) başlayarak Türkler ile karşılaşmışlardı. Emevîler'den Mervân'ın halifeliği zamanında (684—685), Sistân vâliğine tayin edilen Abdülazîz b.Abdullâh, Büst ve Kâbil'in yerli hükümdarına karşı yaptığı seferde (h.64/ 684)' onun ordusunda Türklere tesadüf etmişti. Araplar geldiği vakit Afganistan'ın batısında Hamun gölü etrafında ve Belucistân hududunda da bazı Türk kabileleri yaşamakta idi. Tahminen 850 yılına kadar Kabîl'de Türk olan Kabûl-Şâhlar hânedanı hüküm sürmüş ve adı geçen bu hânedan IX. yüzyılın başında Horasan vâlisi Abdullâh b. Tâhir'e yıllık harac olarak ikibin kişilik Oğuz esirlerinden bir grup göndermişti. Yine Abbasî halifesi Mansur zamanında (754-775), Zâbulistân hâkimi Zûnbil, Sistân'ın Müslümân vâlisine yıllık harac olarak develer,Türk çadır ve esirler yollamıştı. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere,Gazneliler devrinden önce de Afganistân bölgesinde Türk toplulukları bulunmaktaydı ve Gazneliler Devleti tabii ki,büyük ölçüde bu topluluklara dayanıyordu. Nitekim Halaçlar daha sonra Gazneliler ordusunda önemli bir kuvvet olarak yer almışlardı.

Alptegin'in Gazne'yi ele geçirmesinden sonra Sâmânî emîri Mansur b. Nuh, Ebû Ca'fer kumandasında yirmibeşbin kişilik bir orduyu ona karşı gönderdi. Alptekin bu Sâmânî ordusunu Gazne kapıları önünde mağlup etti. Ebû Ca'fer çekilmeye mecbur kaldı. Emîr Mansur bundan sonra Alptegin ile arasını düzeltmek maksadıyla zaptettiği ülkelerin idaresini ona veren bir ferman gönderdi. Alptegin daha sonra Büst'ü ve Kabûl—Şahlar'ın ülkesinin bir kısmını zaptetti ve Hindistan'a seferlere başladı ise de, kendi hükümdarlığında uzun boylu saltanat süremedi. O, 13 Eylül 963 tarihinde öldü.

Ebû İshak İbrâhîm'in Hükümdarlığı

Alptegin'in yerine oğlu Ebû İshak İbrâhîm geçmişti. Ancak İbrâhîm Gazneliler Devletini idarede babası kadar kudretli ve başarılı olamadı. Ordu onun kontrolundan çıkmış, Sebüktegin onun zamanında Halaçlar'ın bir isyanını bastırmıştır. İbrâhîm'in bu zayıf durumundan yararlanan sâbık Gazne hâkimi Ebû Bekr Levîk, muhtemelen 964 yılı sonunda, Gazne'ye ilerlemiş ve onu mağlub ederek eski ülkesini tekrar ele geçirmişti. İbrâhîm Buhara'ya kaçmak ve Sâmânî emîri Mansûr b. Nûh'dan yardım istemek zorunda kaldı. İbrâhîm Sâmânîler'den istediği yardımı alarak büyük bir kuvvetle geri döndü. Bu kez Gazne'yi terke mecbur kalan Ebû Bekr Levîk olmuştu (26 Eylül 965). İbrâhîm tekrar Gazne'ye girdi. Ancak bu yardım suretiyle Sâmânîler bu bölge üzerinde, hiç olmazsa ismen, hâkimiyet kurmuş oldular. İbrâhîm de Gazne'de uzun müddet hüküm süremedi ve 12 Kasım 966'da öldü.

Bilgetegin'in Hükümdarlığı

İbrâhîm'in yerini alacak oğlu yoktu. Türk emîr ve kumandanlar Alptegin'in bir kölesi, hâcibi ve muhafız kuvvetinin kumandanı olan Bilgetegin'i kendilerine hükümdar olarak seçtiler. O, Sâmânîler'in merkezi Buhara'ya haber gönderdi ve bağlılığını bildirerek Türkler'in reyi ile seçilmiş olduğunu ifade etti. Ancak Buhara'daki Sâmânî kumandanlarından Fâik, Gazne'de bağımsızlık içinde bırakılmış olan Türkler'in bu topluluğuna şiddetle karşı idi. Bu bakımdan doğrudan doğruya kontrolü ele geçirmek için Gazne üzerine bir ordu gönderdi. Bilgetegin bu Sâmânî ordusunu mağlup etti ve bir daha da Buhara'dan Gazne'ye ordu gönderilmedi. Bilgetegin meşhur bir askerdi. O özel hayatının temizliği ve adaleti dolayısıyla halkının saygısını kazanmıştı. On yıllık bir saltanattan sonra Gerdîz kalesi kuşat-

masıyla meşgul bulunduğu bir sırada kaleden atılan bir okun can alıcı bir noktaya gelmesi Bilgetegin'in ölümüne sebep oldu (975).

Böritegin'in Hükümdarlığı

Bilgetegin'in yerine Alptegin'in diğer bir kölesi Böritegin geçti. Ancak çok geçmeden o halkı kendisinden nefret ettirecek bir idare şekli gösterdi. Bu sebepten Gazne halkı Levîk'i kendi hükümdarları olmak üzere davet ettiler. Levik, Kabûl-Şâhlar'dan yardım alarak derhal Gazne üzerine ilerledi. Sebüktegin bu sırada, muhtemelen, Hindukuşlar üzerinde müstahkem bir dağ kalesi olan Pervân'da bulunmaktaydı ve kumandası altındaki beşyüz gulâm ile istilâcıları karşılayarak mağlup etti. Ebû Bekr Levîk esir alınarak öldürüldü. Devleti yönetmekte başarısız kalan Böritegin ise görevinden uzaklaştırıldı. Onun yerine yine Türkler'in seçimiyle Sebüktegin Gazne'de tahta çıkarıldı (20 Nisan 977).

Sebüktegin'in Hükümdarlığı

Bu ismin Subek-ordu zâbiti olarak okunması gerektiği ileri sürülmekteyse de, ilim dünyasınca genel olarak kabul edilen okunuşu, Sevük-Sebük şeklindedir. Bu kelime sev kökünden türemiş olup, sevgili, sevilen manasındadır. Sebüktegin tahminen hicri 331/m. 942-43 tarihinde doğdu. Onun oğlu Mahmûd'a nasihatlarda bulunduğu **Pend-nâme**'ye göre, Sebüktegin Türkler'in Barshan boyundan idi. Barshan, Isık-Göl kenarlarında bir yer ismi olarak da görünür. Sebüktegin muhtemelen Karluk Türkleri'nden bir kabiledendir. Onun babası Cuk Kara Beckem b. Kara Arslan bu bölgede bir kabilenin reisi idi. Babası gâyet güçlü ve kuvvetli idi. Öyle ki, filin kemiğini eli ile kırardı ve o kabile gençlerinin hepsi ona boyun eğerlerdi, sert yayı çekmek, güreşmek, suvarilik ve bu gibi şeyler dolayısıyla şöhrete sâhipti.

Ona kuvvetinden ve bahadırlığından dolayı «Kara Beckem» adı verilmişti. Türk kabileleri arasında bir kabilenin diğer bir kabileye yağma yapması âdetti. Nitekim Sebüktegin komşu kabilelerden Tuhsiler'in bir akını sırasında bu kabilenin eline esir düştü. Bu sırada tahminen oniki yaşlarında olan Sebüktegin dört yıl esârete kaldıktan sonra Şaş (Çaç) şehrinden bir esir tüccarı olan Nasr'a satıldı. Nasr, onu öteki esirlerle beraber Nahşeb şehrine getirdi. Sebüktegin muhtemelen bu şehirde iken İslâm dînini kabul etti. Burada kendisine binicilik ve askerî sanatlar öğretildi, daha sonra Buhara'da Alptegin tarafından satın alındı (muhtemelen 959) Sebüktegin'in Sâmânî sarayında aldığı görevlerin derecesi, Alptegin'in himâyesi sayesinde hızla yükseldi. Alptegin'in ölümünden sonra o, Ebû İshak İbrâhîm'in en güvenilir adamı olmuştu, aynı zamanda Alptegin'in kızıyla evlenmişti. Bilgetegin ve Böritegin'in hükümdarlıkları devresinde Sebüktegin'in Gazne'deki Türk askerleri arasında prestiji gittikçe arttı. O, ayrıca askerî reisleri kendi tarafına çekmek için haftada iki defa zengin eğlenceler tertip etmişti. Bütün bunlar meyvesini vermekte gecikmemiş ve Böritegin'in azledilmesi üzerine Sebüktegin Gazneliler tahtına seçilmişti (20 Nisan 977).

Sebüktegin Gazneliler tahtına geçtikten hemen sonra da Büst şehri üzerine yürüdü. Bu sırada Büst'e Togan Tegin adında bir Türk hâkimdi. Ancak bir diğer Türk gulâmı Baytüz onu mağlup ederek bu şehre sahip olmuştu. Bu durumda Togan Tegin, Sebüktegin'den yardım istemek zorunda kaldı. Bu yardım karşılığında Togan Tegin her yıl yüzbin dinar ödeyecek ve bir oğlu rehine olarak Sebüktegin'in yanında kalacaktı. Sebüktegin, Baytüz'ü mağlup ederek bu şehri tekrar Togan Tegin'e verdi Ancak Togan Büst'e hâkim olduktan sonra sözünde durmadı, hattâ Sebüktegin'i öldürmeyi dahi planladı. Fakat Sebüktegin onu yenerek Büst'e kendisi sâhip oldu (h. 367/m. 977-8). O bundan sonra sür'atle Toharistan, Zemîndâver, Doğu Gûr ve Kusdâr bölgesine kadar hâkimiyet sahasını genişletti.

Sebüktegin'in Hindistan Seferleri

Sebüktegin böylece batıda durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Hindistan'a akınlara başladı. Bu sırada merkezleri Kabîl vâdisi olan kudretli Vayhind Hindûşâhî hânedanı, Gazneliler.in Kuzey Hindistan'da genişlemesine ve İslâm dîninin bu bölgede yayılmasına bir engel teşkil ediyordu. Sebüktegin önce Hindûşâhî hükümdarı Caypal'ı mağlup ve Lâmgân bölgesini yağma etti. Daha sonra Caypal, Sebüktegin'den intikam almak ve onun akınlarını durdurmak maksadıyla büyük bir ordu ile Gazne'ye doğru ilerledi. Sebüktegin onun ordusunu, Kâbil-Lâmğân bölgesinde Kuzek denilen bir tepede karşıladı. Hindliler cesaretle dövüştülerse de âni bir kar fırtınasının patlak vermesi, bu iklim şartlarına alışık olmadıklarından onları korkuya sevketti ve Caypal'ı barış istemeye zorladı. Sebüktegin'in bu savaşta büyük kahramanlıklar gösteren oğlu Mahmûd, savaşa devam etmesi için babasını iknaya çalıştı. Sebüktegin mağlup Hindiler'in bir gelenek olarak kendileri ile beraber herşeyi yakmasından ve bu suretle Caypal'ın barış karşısında va'd ettiği zengin hediyelerden yoksun kalmaktan korkarak barışı kabul etti. Caypal bu barışa karşılık;

a) Bir milyon dirhem para ve elli fil verecek,

b) Hudut bölgesindeki bazı kale ve kasabaları Gazneliler'e terkedecekti. Bu şartlar yerine getirilinceye kadar Caypal kendi akrabalarından bir kısmını Sebüktegin'in yanına bıraktı. Ayrıca Gazneliler'e terkedilen yerleri almak için Sebüktegin'in adamları da onunla beraber olacaktı. Caypal güven içinde ülkesine çekilir çekilmez, bu anlaşmaya uymadığı gibi, yanındaki Gazneli memurları kendi bıraktığı rehinelere karşılık tutukladı. Sebüktegin bu durumu öğrenince Hindûlar'a karşı yeniden sefer açtı. Büyük bir ordunun başında ilerleyerek Lâmğân bölge-

sinde birçok şehirleri ele geçirdi. Caypal ise Kuzey Hindistan'daki öteki Hind râcâlarına başvurarak onlarla bir ittifak kurdu, rivâyete göre de; yüzbin kişilik kalabalık bir ordunun başında Gazne'ye doğru yürüdü. Onun ordusunda filler de bulunmaktaydı. Ancak bu kalabalık ve fillerle takviyeli Hind ordusu Türk savaş taktiği karşısında dayanamadı. Gruplar hâlinde düşmana saldıran ve onları uzaktan attıkları oklarla yıpratan Sebüktegin'in savaşçıları Hind ordusunun düzenini bozmuşlar ve en son toplu olarak hücuma geçerek düşmanlarını mağlup etmişlerdi (takriben h. 376/m. 986-987). Sebüktegin'in bu galîbiyetten sonra Lâmgân ve Peşâver arasındaki bölgeyi kendi topraklarına katmasıyla, İslâm dîni de bu bölgeye girmiş oldu. Bu bölgede oturan Halaç Türkleri ve Afganlar da Sebüktegin'in buyruğu altına girdiler. Sebüktegin onlardan asker kaydederek ordusunu kuvvetlendirdi. Özellikle Mahmûd'un bu son Hind seferinde cesaretiyle kendini göstermesi, bazı şahısların dedikoduları yüzünden baba ile oğulun arasının açılmasına sebep oldu (h. 380/m. 990-991). Mahmûd Gazne kalesinde hapsedilmiş, fakat bu anlaşmazlık çok sürmemiş, baba ile oğulun arası düzelerek Mahmûd hapisten çıkarılmıştır.

Sebüktegin ve Sâmânî Devleti

Sebüktegin bu derece kuvvetli ve fiilen bağımsız olmasına rağmen Sâmânîler'e tâbi idi. O ülkesini genişletirken Sâmânî Devleti çoktan çökmeye ve dağılmaya yüz tutmuş bulunuyordu. Bu devletin uzak kısımlarındaki vâliler sık sık ayaklanmakta, Türk kumandanlar üstünlüğü ele geçirmeye çalışmakta ve merkez onlara söz geçirememekte idi. İşte bu durumdaki Sîmânî Devleti'nin son dayanağı Gazneliler Devleti idi. Nitekim Sâmânîler onlar sayesinde bir müddet daha ayakta kalmayı başarabilecek ve sonunda bu desteğinden yoksun kalınca da yıkılacaktır. Sâmânîler bu derecede zayıf olmasına rağmen, Kiş şehri ci-

varındaki görüşmede Sebüktegin Emîr II. Nûh (976-997)'a sadakat yemini ve düşmanlarına karşı yardımcı olmayı va'd etmişti. Bu sırada Sâmânî Devleti'nin önde gelen iki şahsiyeti, Horasan Sipehsâlârı Ebû Ali Sîmcûrî ve Türk kumandanlardan Fâik, Emîr Nûh'a karşı birleşerek Buhara'ya hâkim olmak istediler. Zor durumda kalan Emîr II. Nûh, Sebüktegin'i yardıma çağırdı. Sebüktegin ve oğlu Mahmûd süratle harekete geçtiler ve âsilerin toplandığı Herât'a ilerlediler. Cüzcân ve Garcistân emîrleri de Sâmânî ordusu ile birleştiler. Bu birleşik ordu ile başa çıkamayacağını anlayan Ebû Ali Sîmcûrî kendisini Emîr II. Nûh ile barıştırması için Sebüktegin'den aracı olmasını istedi. Emîr II. Nûh onbeşmilyon dirhem para verilmesi şartıyla Ebû Ali'yi affa ve görevi başında bırakmaya râzı oldu. Fakat Ebû Ali taraftarlarının bu anlaşmayı bozmaları iki taraf arasında savaşa yol açtı. Sebüktegin Herât yakınında Ebû Ali'ye hücum etti (994). Ebû Ali kahramanca döğüştü ise de, kuvvetleri Mahmûd yönetimindeki Gazneli ordusu tarafından mağlup edildi. Ebû Ali ve Fâik, Gürgan'a çekildiler ve Büveyhî Devleti'nden Fahrü'd-Devle'ye sığındılar. Galipler ise Herât'a girdiler. Tahtını Sebüktegin ve oğluna borçlu olan Emîr II. Nûh onlara lakaplar ve arazi bağışladı. Emîr II. Nûh, Sebüktegin'e «Nasıreddîn ve'd-Dünyâ» lakabıyla Belh, Toharistan, Bâmyân, Gur ve Garcistân'ın idaresini, Mahmûd'a ise «Seyfü'd-Devle» lakabıyla Horasan sipehsâlârlığını verdi.

Mahmûd Horasan'ın merkezi Nîşâbûr'a girmişse de, adı geçen bölgeye tekrar hâkim olmak isteyen Ebû Ali ve Fâik'in hücumu karşısında şaşırmış ve Herât'a sığınmaya mecbur olmuştu. Ebû Ali ve Fâik daha sonra Nîşâbûr, Tus ve bazı kasabaları da ele geçirmeye muvaffak oldular. Mahmûd'un bu başarısızlık haberini duyan Sebüktegin Tus'a doğru ilerledi ve bu şehir civarında Ebû Ali ile tekrar karşılaştı (22 Temmuz 995). Ebû Ali bu kez de babasının yanında bu savaşa katılan Mahmûd'un hücumları karşısında dayanamadı ve mağlup oldu. Fâik ve Ebû Ali

bu semeresiz mücadeleden yorgun düşmüşlerdi, Emîr II. Nûh ile barışmak için teşebbüslere giriştiler. Her ikisinin elçileri Buhara'ya ulaştığı zaman, Emîr II. Nûh onların arasındaki ittifakı bozmak için Fâik'in gönderdiği elçiyi tutuklatmış, Ebû Ali'ninkine saygı göstermişti. Fâik bu durumda yardım istemek için Karahanlılar'ın yanına kaçtı. Ebû Ali Sîmcûrî ise Buhara'ya geldiği zaman tutuklanarak emniyetle korunması için Sebüktegin'e teslim edildi (996).

Fâik yanına kaçmış olduğu Karahanlı hükümdarlarından Nasr b. Ali'yi Buhara'ya hücuma teşvik etti. Emîr II. Nûh bu durumu haber aldığı zaman devleti içinde tek güçlü adam olan Sebüktegin'den yardım istemekten başka çâre göremedi. Zaten Ceyhun'un güneyindeki yerler ile Horasan'a gerçekte Sebüktegin hâkimdi, Herât kardeşi Buğracuk'un, Horasan ise oğlu Mahmûd'un idaresinde idi. Kendisi de genellikle Belh'de oturmaktadır. Bu üstün durumuna rağmen Sebüktegin, Emîr II. Nûh'a yardıma karar vererek kalabalık bir orduyla harekete geçti. Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali, Sebüktegin'in Emîr II. Nûh'a yardım edeceğini haber aldığı zaman, ona Sâmânî Devleti'ni ortadan kaldırarak topraklarını paylaşmayı ve cihadla uğraşmayı teklif etmişti. Fakat Sebüktegin, Emîr II. Nûh'u korumak yolunda verdiği sözden dönmeyeceğini bildirmişti.

Sebüktegin yardım maksadıyla ordusunu Ceyhun'un kuzeyine geçirdikten sonra II. Nûh'u ordugâhına çağırdı. Ancak vezîri Abdullâh b. Muhammed'in tavsiyesiyle Emîr II. Nûh bu çağrıya uymadı. Vezîr, Emîr II. Nûh'a Sebüktegin'in yanına giderse küçük düşeceğini söylemişti. Bu olaya kızan Sebüktegin oğlu Mahmûd ve kardeşi Buğracuk'u yirmibin atlıyla Buhara'ya yolladı. Emîr II. Nûh, Mahmûd'un böyle kalabalık bir kuvvetle geldiğini görünce, vezîri Abdullâh'ı görevinden azletmiş ve

onun yerine Sebüktegin'in bir adamını vezir yapmıştı. Daha sonra sâbık vezir ve Sebüktegin'in istemediği devlet adamları Mahmûd'a teslim ve bir kalede hapsedildiler.

Öte taraftan Sebüktegin savaş yapmadan Karahanlılar ile bir anlaşma yapmaya muvaffak olmuştu. Bu anlaşmaya göre; Sâmânîler Sır-Derya (Seyhun) sahasını Katvan çölüne kadar Karahanlılar'a bırakmaktaydılar. Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali' nin isteği üzerine de Fâik, Semerkand vâlisi oluyordu. Bu olaylar Sebüktegin'in Sâmânî Devleti içinde ne kadar kuvvetli olduğunu açıkça göstermektedir. Âdetâ Gazneliler Devleti bağımsız, Sâmânîler ise bu devlete tâbidir. Sebüktegin istediğini görevden uzaklaştırmakta veya tayin ettirebilmekte, Sâmânîler adına anlaşmalar yapabilmektedir.

Sîmcûrî âilesinden Ebu'l-Kasım ise, Sebüktegin ve Mahmûd'un Horasan'dan uzaklaşarak Karahanlılar yönünde meşgul olmasından faydalanmış ve Nîşâbûr'u ele geçirmişti. Fakat Mahmûd ve amcası Bugracuk'un yaklaşması üzerine o bu şehri terketmek zorunda kaldı.

Sebüktegin Karahanlılar ile anlaştıktan sonra Belh'e dönmüştü. O bu şehirde iken kızkardeşlerinden birinin ve bazı yakın akrabalarının ölümüne çok üzülmüş ve kendisi de hastalanmıştı. Sebüktegin, bundan sonra, Gazne'nin kuvvetli ve sağlam havasında yeniden sağlığına kavuşmak için bu şehre doğru harekete geçti. Ancak o Belh sınırındaki Mâdrû Mûy köyünde son nefesini verdi (Ağustos 997) Sebüktegin askerleri tarafından çok sevilmişti. Tarihçilerin birleştikleri üzere onun ismi «Emîr-i Âdil» lakabıyla ölümsüzleşmiştir. O inanç ve hayır sahibi, azimkâr, merhametli, cömert ve sözüne sâdık bir şahıstı. Onun çocuklarından Hasan ve Hüseyin genç yaşta ölmüşlerdi. Hayatta kalan oğulları Mahmûd, İsmâil, Nasr ve Yûsuf idi. O bu ço-

cukların yetişmesi için özel bir dikkat gösterdi, hatta başarılı bir hükümdar olmalarını sağlamak maksadıyla onlara öğütler veren bir **Pend-nâme** dahi yazmıştır.

İsmâil'in hükümdârlığı ve Mahmûd'un Gazneliler Tahtına Geçmesi

Sebüktegin öldüğü zaman kardeşi Buğracuk, Herât ve Puşenc vâlisi oğullarından Mahmûd Horasan orduları kumandanı, Ebu'l-Muzaffer Nasr Büst vâlisi ve İsmâil ise Gazne ve Belh hâkimi bulunuyordu. Yûsuf tahminen üç yaşında idi. Sebüktegin ölmeden önce, muhtemelen Alptegin'in kızından doğmuş olan oğlu İsmâil'in tahta geçmesini vasiyyet etmişti. Hatta emîrler ve kumandanlardan ona itaat edeceklerine dâir sadakat yemini almıştı. Nitekim Sebüktegin'in dediği yapıldı. İsmâil babasının ölüm haberini duyar duymaz derhal Belh'e gitti ve kendi hükümdarlığını ilan etti. O daha sonra bu sırada Sâmânî emîri olan II. Mansûr b. Nûh (997-999)'a bi'at etti. O ilerde kardeşi Mahmûd ile olması muhtemel taht mücadelesinde askerlerinin itaatini sağlamak için de onlara babasının hazinesinden bol miktarda para ve hediyeler dağıttı.

Bu sırada Nîşâbûr'da bulunan kudretli ve tecrübeli Mahmûd, zayıf yaratılışlı kardeşi İsmâil'in hükümdarlığını tanımadı. O babasının ölümü dolayısiyle mâtem merasimini yerine getirdikten sonra bir elçisini İsmâil'e göndererek, kendisinin yaşça daha büyük olduğunu ve bu hukukunun tanınması icap ettiğini bildirdi .Ayrıca o Gazne şehrinin de kendisine teslimini istiyordu. Mahmûd buna karşılık, kardeşine Belh ve Horasan eyâletini bırakıyordu. Ancak İsmâil bu teklifi ve daha sonra da Mahmûd'un kayınpederi Cûzcanan hâkimi Ebu'l-Hâris'in aracılığını kabûl etmedi. Bu sebepten Mahmûd işini kuvvetle sonuçlandırmaya karar verdi ve mücadele için hazırlandı. O, kardeşi Nasr ve amcası Buğracuk'u da kendi tarafına çekmesini bildi. Nasr

ve Buğracuk ordularıyla Herât'ta onunla birleştiler. Mahmûd durumunu kuvvetlendirdikten sonra Gazne üzerine yürüdü. İsmâil de bu şehri korumak için Belh'den harekete geçti. Fakat onun yanındaki kumandanların çoğu Mahmûd'a taraftâr idiler ve mektuplar yazarak ona itaat edeceklerini bildiriyorlardı. Mahmûd kardeşiyle arasında gerçek bir savaş başlamadan önce bir kere daha anlaşma teklifinde bulundu ise de, İsmâil bu teklifi onun zayıf durumda bulunması sebebiyle yaptığını sanarak reddetti. İki kardeşin orduları arasında savaş Mart 998 tarihinde oldu İsmail, Mahmûd'un kuvvetleri karşısında bütün gün savaştı ise de, akşama doğru ordusu dağılarak kaçmaya başladı. Mahmûd bu savaşla beraber Gazneliler tahtını da kazanmıştı. İsmâil Gazne kalesine sığındı, fakat mukavemetin faydasızlığını anlayarak teslim oldu. Onun saltanatı yedi-sekiz ay kadar sürmüştü.

Bir gün av yerinde İsmâil'in kölesi (gulâmı) Nûştegin, Sultan Mahmûd'u öldürmek istemişti. Bu köle elini kılıçının kabzasına koymuş, İsmâil'in işaretini beklemişti. İsmâil başıyla işaret ederek onun bu hareketini engelledi. Mahmûd bu durumu anlamıştı, Ancak ses çıkarmadı. Geri dönüp saraya geldikten sonra Mahmûd, Nûştegin'i yakalatarak öldürttü. Daha sonra o, kardeşi İsmâil'i de kontrol altında tuttu. Bu olaydan İsmâil'in kardeşlik duygularıyla dolu olduğu ve taht için dahi olsa Mahmûd'u öldürmek istemediği anlaşılıyor. Sultan Mahmûd, savaştan sonra, İsmâil'e «Şimdi sana karşı ben muzaffer oldum. Eğer sen bana karşı muzaffer olsaydın, bana ne yapmak isterdin» diye sordu. İsmâil ise «Gönlüm sana bir zarar gelmesini istemez. Seni eş ve çocuklarınla bir kaleye gönderir, gerekli ihtiyaçlarını karşılar ve ömrünün sonuna kadar orada bırakırdım» dedi. Sultan Mahmûd da kardeşinin duygularına aynen karşılık vererek onun isteğini yerine getirmiş ve bir kalede hapsetmişti. İsmâil burada hareketlerinde serbest bırakıldı ve mevkii ile uygun her türlü davranışı hoşgörüyle karşılandı.

SULTAN MAHMÛD

Mahmûd'un Doğumu ve Gençliği

Sebüktegin'in en büyük oğlu olan Mahmûd 2 Kasım 971 tarihinde doğmuştur. Mahmûd'un annesi Zâbulistân bölgesinden asil bir adamın kızı idi. Bu sebepten ona Mahmûd-ı Zâbulî de derlerdi. Mahmûd'un çocukluğu hakkında fazla bir bilgi yoktur. Buna rağmen küçük yaştan itibaren bir Müslüman şehzâdenin öğrenmesi gerekli dinî tahsili yaptığı anlaşılıyor. O Kur'an'ı ezbere bilmekte idi. Ayrıca şeriat ve İslâmî geleneklere de âşinâ idi. O daimâ padişâhlara âit haberleri dinlemeyi severdi. Siyasî yönü de ihmâl edilmemiş babası Sebüktegin'in **Pend-nâme'si** ile yetişmişti.

Mahmûd daha gençlik yıllarının başında devlet idaresinde görev almaya başlamıştı. Nitekim Sebüktegin Saffârîler'den Halef b. Ahmed'den çekindiğinden Sistân bölgesini daha iyi kontrol edebilmek için Büst şehrine çekilmiş ve Gazne'ye genç yaştaki oğlu Mahmûd'u vekil olarak bırakmıştı. Mahmûd'un Gazne dışında ilk görev aldığı yer Zemindâver vilâyeti idi. Bu bakımdan o bu vilâyeti dâima sevmiş ve uğurlu saymıştır. Mahmûd küçük yaşta babasının yanısıra katıldığı savaşlarda cesaret ve zekâsıyla kendisini göstermişti. O savaş alanında bu özelliklerini Gûr'a karşı yapılan bir cezalandırma seferinde ortaya koymuştu. Mahmûd

daha sonra hicrî 376/m. 986—987 yılında babasının, Hindûşahî hânedanından Caypal'ın idaresindeki Hind ülkesine yaptığı sefere katılmış ve Lâmğân civarında bu hükümdarla yapılan savaşın kazanılmasında, gösterdiği büyük yararlık ile, önemli rol oynamıştı. Bu sırada o tahminen onbeş yaşında idi. Mahmûd ile babasının arası hicrî 380/m. 990-991 yılında bazı dedikodular yüzünden açılmış, hattâ onun Gazne kalesinde tutuklanmasına sebep olmuştu. Ancak bu anlaşmazlık uzun sürmemiş, Mahmûd birkaç ay sonra hapisten çıkarılmıştır. Sâmânî Emîri II. Nûh'un yardım istemesi üzerine Mahmûd babasıyla beraber, Ebû Ali Simcûrî ve Fâik'e karşı savaştı. 994 yılındaki bu savaşta Mahmûd büyük yararlıklar göstermiş ve zafer, babası ile onun tarafında kalmıştı. Bundan çok memnun kalan Emîr II. Nûh, Mahmûd'a ve babasına lakaplar ve arazi bağışlamıştı. Bu muvaffakiyet Sebüktegin ve Mahmûd'un nüfûzlarını artırmış ve ilerde gerçekleşecek olan bağımsız Gazneliler Devleti'ne doğru ilk adımı teşkil etmiş idi.

Sultan Mahmûd'un Sâmânîler ile Münasebeti

Sultan Mahmûd kardeşi ile taht mücadelesi yaptığı sırada, Sâmânîler Horasan'ı işgâl etmiş, II. Nûh'un ölümü üzerine de yerine oğlu Ebu'l-Hâris II. Mansûr (997-999) geçmişti. Yeni Sâmânî emîri'nin pek uzak görüşlü bir şahıs olmadığı anlaşılıyor. O Mahmûd'un ayrılmış olduğu Horasan'a kendi kumandanlarından Begtüzün'ü sipehsâlâr tayin etmişti. Begtüzün de bu tayin sonucu Nîşâbûr'a yerleşmişti. Halbuki o sırada Sâmânî Devleti'nin yaşaması Mahmûd'un yardımı ve desteğine bağlıydı.

Sultan Mahmûd Gazneliler tahtına çıktıktan sonra Belh şehrine geldi, II. Mansûr'a tahttaki değişikliği ve babası gibi tâbi olduğu hükümdara hizmet edeceğini bildirmek ve bu sebepten eski ülkesi Horasan'daki haklarının tanınmasını sağlamak için bir adamını elçi olarak Buhara'ya gönderdi. Emîr II.

Mahsûr cevabında Mahmûd'u tebrik ediyor; Belhi, Tırmiz, Herât ve Büst vilâyetlerinin Gazne'ye bağlı bulunduğuna dâir ferman gönderiyor, ancak Begtüzün'ün idaresine verilmiş bulunan Horasan'ın iadesinin mümkün olmadığını bildiriyordu. Mahmûd da elçisiyle gönderdiği cevapta, «Gerek babamın, gerek benim tahtınıza olan hizmetimizin hukuku sabittir. Düşmanların kötülük ve hilesiyle o hukuk kayba uğratılmamalıdır. Öteden beri Horasan işlerini güzel bir şekilde görmüş ve Horasan sipehsâlârlığını hakkıyla yapmış olduğuma güveniniz ortadan kalkmamalıdır» demişti. Ayrıca II. Mansûr, Buhara'ya gelen Mahmûd'un elçisini kendisine vezîr yapmak üzere kandırmış, bu bardağı taşıran son damla olmuştu. Mahmûd Horasan'ı barış yoluyla alamayacağını anlayınca kuvvet kullanmaya karar vererek Nîşâbûr'a yürüdü. Begtüzün, Sultan'a karşı koyamayacağını anlayınca Nesâ ve Bâverd'e çekilerek Buhara'dan yardım istedi. Emîr II. Mansûr ve Semerkand vâlisi Fâik ona yardıma geldiler ve Serahs civarında ordugâh kurdular. Mahmûd onların yardıma geldiğini haber alınca II. Mansûr ile savaşmadan geri çekildi. Belki de o Sâmânîler'e son darbeyi vurmak istemiyordu. Ayrıca onun maksadı bu sırada Mâverâünnehir'e el atmaya çalışan Karahanlılar'a fırsat vermemek idi. Bu sebepten Mahmûd geri çekilerek durumun gelişmesini bekledi. Begtüzün ise Nîşâbûr'u işgâl ettikten sonra öteki kuvvetlerle birleşmek üzere Serahs'a yürüdü. O ve Fâik Emîr II. Mansûr'un kendilerinden ziyade Mahmûd'a yönelmesinden ve kendilerini ona teslim etmesinden korktular. Bu düşünce sonucu Emîr II. Mansûr'u yakalayıp gözlerine mil çektiler (2 Şubat 999). Onun yerine henüz çok küçük yaşta bulunan Abdülmelik b.Nûh'u tahta geçirdiler. Bu durumda Sâmânî Devleti içinde iktidara perde arkasında Fâik ve Begtüzün sahip olmuştu.

Artık Mahmûd'u savaştan alıkoyacak birşey kalmamıştı. O Fâik ve Begtüzün'e karşı, kör edilen emîrin intikamcısı olarak, harekete geçti. Fâik ve Begtüzün onun yaklaşması üzerine Merv

şehrine kaçtılar. Mahmûd da onları takip etti ve Merv önünde karargâhını kurdu. Burada iki taraf arasında başlayan barış görüşmeleri sonunda eski şartlar üzerine bir anlaşma yapıldı. Mahmûd bu anlaşmayla Begtüzün'ün Horasan'da kalmasına razı oluyordu. Mahmûd kan dökülmeden barış yapıldığı için sadaka olarak ikibin dinar para dağıttı. Onun böyle bir barış yapmasında, rakiplerinin Ebu'l-Kasım Sîmcûrî'nin kuvvetleriyle birleşmesinin ve sayıca üstünlüklerinin etkili olduğu anlaşılıyor. Ancak bu anlaşma çok kısa bir süre içinde bozuldu. Mahmûd ordusuna hareket emrini verdi, fakat rakiplerinin ordusunda bulunan Ziyârîler hânedanından Dârâ b. Kabûs kumandasındaki bir grup askerin bu anlaşmayı kabûl etmeyerek Mahmûd'un kardeşi Nasr idaresindeki Gazneli ardçı birliklere saldırması savaşın patlamasına sebep oldu. Mahmûd'un ordusunun sağ kanadında onbin atlı ve otuz fil ile kardeşi Nasr bulunmaktaydı. Sol kanatta ise onikibin suvari ve kırk fil vardı. Merkezde ise Sultan Mahmûd onbin atlı ve yetmiş fil ile yer almıştı. Gazneli ordusu; Emîr Abdülmelik, Begtüzün, Faik ve Ebu'l-Kasım Sîmcûrî'nin birleşik kuvvetlerini 16 Mayıs 999 tarihindeki savaşta mağlup etti. Emîr Abdülmelik savaş meydanında ikibin ölü ve ikibinbeşyüz esir bırakarak Buhara'ya çekildi. Begtüzün önce Nîşâbûr'a sonra da Cürcân'a, Ebu'l-Kasım Sîmcûrî ise Kuhistân'a kaçtılar. Sultan Mahmûd Tus şehrini kumandanlarından Arslan Câzib'in idaresine bıraktı ve ona Begtüzün'ü takip etmesi için emîr verdi. Begtüzün Horasan'da başarısız bir ayaklanmadan sonra bu eyâlet hudutları dışına kaçtı. Ebu'l-Kasım Sîmcûrî de Arslan Câzib karşısında tutunamayarak Tabes'e kaçmaya mecbur oldu.

Sultan Mahmûd bu suretle Horasan'ı ele geçirdi. O burayı ele geçirmekle zengin ve parlak bir eyâletin sahibi olmuştu, kardeşi Nasr'ı oraya vali tayin etti. Mahmûd daha sonra Bağdad'a bir elçi göndererek Abdülmelik'e karşı olan galibiyetini Abbâsî Halîfesi el-Kadir Billâh (991-1031)'a bildirdi. Sâmânîler tara-

fından halîfe olarak tanınmamış bulunan el-Kadir, Mahmûd'un elçisini memnuniyetle karşıladı. Halife ayrıca ona hil'at, tac ve bayrak ile birlikte, hâkim olduğu ülkelerin fermânını gönderdi. Yine Mahmûd'a «Velî Emîr el-Mü'minîn» ile «Yemîn el-Devle ve Emîn el-Mille» lakaplarını verdi (Kasım 999). Sultan gönderilenleri aldıktan sonra «İslâm dinine yardım etmek, İslâmın düşmanlarını söküp atmak amacıyla her yıl gaza için Hindistan'a gitmeyi kendi nefsine farz kıldı».

Bu sırada Sâmânîler'in zayıf durumundan yararlanan Karahanlılar'dan Nasr b. Ali, Mâverâünnehir bilginlerini kendi tarafına çektikten sonra, mukavemet görmeksizin Buhara'ya girdi (23 Ekim 999). Daha sonra Sâmânî sülalesinin bütün mensuplarını Özkend'e gönderdi. Sâmânî Devleti'nin ortadan kalkmasıyla Mahmûd tam manasıyla bağımsız bir hükümdar niteliğini kazanmıştı. O Halîfe'nin gönderdiği hil'atleri ve tacı büyük bir merasimle giydi. Bundan sonra Gazneliler Devleti içinde Halîfe el-Kadir adına hutbe okundu.

Sistân Seferi

Saffarî hânedanından Halef b. Ahmed, Buğracuk'un idaresi altındaki Pûşenc'i savunmasız bırakarak, İsmâil ile mücadelesinde Mahmûd'a yardıma gitmesinden yararlanmış ve oğlu Tâhir'i göndererek bu vilâyeti ve Kuhistân'ı işgâl etmişti. Sultan Mahmûd tahta çıktığı zaman Buğracuk'a yardımcı kuvvetler vererek bu şehri geri almak için gönderdi. Tâhir mağlup oldu ve kaçtı. Buğracuk ise zafer kazanmanın yanısıra fazla içkiden de sarhoş olmuştu, buna rağmen düşmanı takibe devam etti. Tâhir onun bu durumundan yararlanarak geriye dönmüş ve Buğracuk'u tuzağa düşürerek öldürmüştü (998).

Sultan Mahmûd, amcasının ölümüne sebep olmasından dolayı, Halef'i cezalandırmaya karar verdi ve bu maksatla aralık 999 tarihinde büyük bir ordunun başında Sistân'a yürüdü. Halef, İspehbed kalesine çekilmiş, Mahmûd da adı geçen kaleyi kuşatmıştı. Ancak Halef'in yüzbin dinar para ödemeyi ve hutbeyi Mahmûd adına okutmayı kabûl etmesi üzerine, Sultan barışa râzı oldu ve anlaşma yaparak Gazne'ye döndü (1000).

HİND SEFERLERİ

Sultan Mahmûd Karahanlılar ile bir anlaşma yapıp kuzey cephesini emniyete aldıktan sonra, tahta çıkarken yaptığı yemîne ve söze de sadık kalarak, Hind seferlerine başlamaya karar verdi. O daha önce de babasıyla Hindistan'a gitmiş, bu ülkenin ne kadar zengin olduğunu görmüştü. Bu bakımdan Mahmûd'un Hindistan seferlerinin sebeplerinden birinin bu ülkenin zenginliği olduğu anlaşılıyor. İkinci ve en önemli sebep ise, bu ülkede İslâm dînini yaymaktı. Ayrıca boş ve hareketsiz duran büyük bir orduyu çıkarabileceği isyan ve kargaşadan uzak tutmak için çârelerden biri de gaza (dîn uğruna savaş) idi. Bu bakımdan kalabalık Gazneliler ordusunu hareket halinde tutmak ve gaza yapmak da Hind seferlerinin sebeplerinden birisidir. Halk ve gönüllülerde ganimet getirdiği için bu seferleri desteklemekteydi.

Birinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd takriben eylül 1000 tarihinde ilk Hind seferine çıktı. O Kabil'in doğusunda Lâmgân bölgesinde Hindliler'in elinde bulunan bir kaç kaleyi zaptettikten sonra Gazne'ye döndü. Mahmûd'un bu ilk seferinin fazla önemli olmadığı anlaşılıyor.

İkinci Hind Seferi

Mahmûd'un ikinci seferi Vayhand (Vayhind) Râcâsı Caypâl'a karşı olmuştur. O hazırlıklarını tamamladıktan sonra Eylül 1001 tarihinde beraberinde onbeşbin atlı olduğu halde Gaz-

ne'den harekete geçti ve Peşâver yakınında ordugâh kurdu. Bütün Pencâb bölgesini ele geçirmiş olan Caypâl ise onikibin atlı, otuzbin yaya ve fillerden oluşan ordusuyla Mahmûd'un üzerine yürüdü. İki tarafın kuvvetleri 27 Kasım 1001 tarihinde Mahmûd'un ordugâhı civarında karşılaştılar. Gazneli ordusunun süvâri hücumlarını önleyemeyen Hindliler bu savaşta mağlup oldular ve savaş meydanında çok sayıda ölü bırakarak kaçtılar. Fakat Caypâl onbeş kadar oğlu, torunu ve büyük kumandanlarıyla esir düştü. Şultan Mahmûd'un eline bu savaştan sonra muazzam ganimet geçmişti. Ele geçen onbeş kıymetli taşlarla bezenmiş gerdanlıktan sadece birinin değeri seksenbin dinardı. Caypâl elli fil ve ikiyüzellibin dinar fidye karşılığında serbest bırakıldı. Onun bir oğlu ve torunu şartlar yerine getirilinceye kadar rehin tutuldular. Sultan Mahmûd, Caypâl'i ezik ve alçalmış bir durumda görsünler diye ülkesine göndermişti, böylece İslâmın büyüklüğü o bölgelerde yükselmiş olacaktı. Bu zaferden sonra Hindûşâhi hânedanının merkezi Vayhand (Und) şehrini zapteden ve geri kalan kış aylarını burada geçiren Sultan Mahmûd büyük ganimet ve filler ile muzaffer bir şekilde Gazne'ye döndü. Ayrıca «Gazî» lakabını aldı (Nisan 1002). Caypâl ise, o sıradaki Hind geleneklerine göre, Müslümânlara esirliği dolayısıyla halkının gözünden düşmüş ve bu sebeple kendisini ateşe atarak intihar etmiştir. Yerine oğlu Anandpâl geçti (h. 393 yılı başı/m. 1002 yılı sonu).

Üçüncü Hind Seferi

Sultan Mahmûd, Sistân'da Halef ve ayrıca Sâmânî Devleti'ni yeniden canlandırmaya çalışan bu hânedana mensup şehzâde İsmâil el-Muntasır'ın işleriyle uğraşıp, çözümledikten sonra üçüncü Hind seferine çıkmıştı (h. 395 yılı başı/m. Ekim-Kasım 1004). Mahmûd'un bu seferi Müslümanlar tarafından Bhâtiya denilen (Bhatinda, Multân'ın doğusunda bugünkü Uch) bölgenin Râcâsı Becî Rây (Bacra)a karşı olmuştu. Sultan ikinci

Hind seferi sırasında, daha önce Sebüktegin ile dostane münasebetlerde bulunmuş olan, Becî Rây'ın kendisine yardım edeceğini ummuştu. Mahmûd bu düşüncesinde hüsrana uğrayınca onu cezalandırmak için Gazne'den ayrıldı. O barış yapmış olduğu Pencâb Râcâsı Anandpâl'ın ülkesinden geçmemek için Belucistân yolunu takip etti. İndus (Sind) ırmağını Multân bölgesinden geçti ve Bhâtiya önüne geldi. Becî Rây Sultan Mahmûd'un ordusuna karşı üç gün şiddetle mukavemet etti, hattâ dördüncü gün savaş onun lehine sonuçlanacak gibi gözüktü. Ancak Sultan Mahmûd'un Gazne ordusunu, bizzat savaşa katılmasıyla, gayrete getirmesi sonucu Hind ordusunun safları çöktü. Râcâ etrafı geniş ve derin bir hendekle çevrili kaleye kapandı. Sultan Mahmûd kaleyi kuşattı ve çevresindeki hendeğin doldurulmasını emretti. Râcâ kuşatmaya dayanamayacağı korkusuyla bir ormana kaçtıysa da, saklandığı yer bulundu. Bu durumda çâresiz kalan Râcâ esir düşmektense intihar etti. Onun ölümü kaledekilerin maneviyatını etkileyerek teslim olmalarına yol açtı. Mahmûd'un eline bol miktarda genimetin yanısıra yüzyirmi fil (başka bir rivayete göre ikiyüzseksen fil) geçti. O bir süre daha orada kalarak Bhâtiya Râcâlığı'nın öteki bölgelerini de itaat altına aldı. Bu bölgede mescidler ve minberler yaptırdı. Ayrıca Sultan oraya dinin farzlarını ve İslâm'ın esaslarını öğretmek, helâl ve haramı açıklamak için hocalar tayin etti. Mahmûd daha sonra Gazneye dönüş için yürüyüşe geçti. Ancak o Bhâtiya'da çok kalmıştı, bu sebepten dönüş yolculuğunda erken başlayan şiddetli yağmurlar yüzünden zorluklarla karşılaştı. Yağmurlardan Pencâb nehirleri taşmış, Gazneli askerlerden bazıları ile ordunun ağırlıklarının bir kısmı İndus nehrinin taşan suları arasında kaybolmuştu. Multân hâkimi Ebu'l-Fütûh (Feth) Dâvud'un ülkesinden geçerken dostça davranmaması Mahmûd'un bu dönüşünü güçleştiren sebepler arasında idi. Sultan tahminen hicrî 395 yılı ortasında (Mayıs-Haziran 1005) büyük bir zorlukla Gazne'ye dönebildi.

Dördüncü Hind Seferi

Mahmûd'un Hindistan'daki askerî seferlerinin bir gâyesi, putperestler ile mücadele etmek ve İslâmiyeti yaymak şeklinde olduğu gibi, aynı zamanda sünnîliği koruma fikri de bu gâye içinde yer alıyordu. Multân o sıralarda Karmatî mezhebinde olan Ebu'l-Fütûh Dâvud'un idaresinde idi. Bu şahsın bâtınî düşünceleri yaymaya gayret etmesi Mahmûd'un oraya bir sefer yapmasına sebep oldu. Multân hâkimi Ebu'l-Fütûh Dâvud'a karşı yapılan bu seferin sebeplerden birisi de tabii ki, bu emîrin Sultan Mahmûd Bhâtiya bölgesinden dönerken Gazneli ordusuna karşı kötü davranışı idi. Sultan Gazne'den hicrî 396 yılı baharında (Mart-Nisan 1006) hareket etti. Sular çok taşkın olduğundan İndus nehrini aşağıdan geçmenin tehlikeli olacağı düşüncesiyle Peşâver'den geçerek Multân'a gitmek istedi. Mahmûd bu maksatla da Pencâb Râcâsı Anandpâl'dan topraklarından geçiş izni istedi. Anandpâl bunu kabûl etmediği gibi Sultan'ın nehirden geçmesini önlemek için Peşâver'e doğru ilerledi. Mahmûd bu durum karşısında önce onun üzerine yürümeye mecbur oldu. Anandpâl, Sultan Mahmûd ile yaptığı savaşta yenildi ve Keşmîr'e kaçarak canını kurtardı. Sultan ise geçtiği yerleri yağmalayarak Multân üzerine yürüdü. Ebu'l-Fütûh şehri terkederek İndus nehri üzerindeki bir adaya kaçtı, fakat şehirdeki birlik kendilerini savunmaya karar vermişti. Bir haftalık bir kuşatmadan sonra Sultan Multân'ı zaptetti ve buradaki Karmatîler'i cezalandırdı. Ayrıca onlarla her yıl yirmi milyon dirhem (veya bir diğer fikre göre, yirmibin dirhem) almak şartıyla bir anlaşma yaptı. Sultan Mahmûd, Caypâl'ın esirliği sırasında Müslümân olmuş bulunan ve Nevâsâşâh adıyla meşhur torunu Suhpâl'i Multân civarının vâliliğine getirdi, sonra da süratle Gazne'ye döndü. Çünkü Horasan'da yeni bir tehlike görünmüş ve Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali, Sultan Mahmûd'un Hindistan'da bulunmasından yararlanarak adı geçen bölgeye girmişti.

Beşinci Hind Seferi

Bu kez Sultan'ın kuzeyde Karahanlılar ile olan mücadelesinden istifade eden Multân vâlisi Suhpâl olmuştu. O, Mahmûd'a itaati reddetmiş ve tekrar Hindû dînine dönmüştü. Sultan Mahmûd bu haberi Ocak 1008 tarihinde aldığı zaman, ana siyasetine karşı ve devletinin geleceğini tehlikeye düşürecek nitelikte gördüğü İslâm dînini bırakarak başka bir dîni kabul etme (irtidâd) olayında ihmâl gösteremezdi. O kış mevsiminin şiddetine rağmen derhal Multân'a yürüdü. Mahmûd bu şehir önünde gözüktüğü zaman, Suhpâl mukavemet etmeye çalıştı ise de yenilmekten kurtulamadı ve akrabası olan Anandpâl'ın yanına sığınmaya çalıştı. Fakat Suhpâl yakalanarak Sultan'ın huzûruna getirildi. Mahmûd dörtyüzbin dirhem para karşılığında onun canını bağışladı ise de, serbest bırakmayarak tutukladı. Bu sırada Karmatîler de tekrar cezalandırıldı. Sultan, Multân havalisinin idaresini kumandanlarından Tegin Hâzin'e bıraktıktan sonra Gazne'ye döndü.

Altıncı Hind Seferi

Sultan Mahmûd'un bu seferi Caypâl'ın oğlu Anandpâl'a karşı olmuştur. Anandpâl, Sultan'ın Karahanlılar ile savaşı sırasında sadakat göstermiş ve hattâ ona yardım dahi teklif etmiştir. Fakat Pencâb bölgesinin gittikçe artan İslâm baskısı altında bulunması, onu Kuzey-batı Hindistan'daki diğer râcâlardan yardım istemeye sevketti. Ucceyn, Kalincâr, Gvaliyor, Acmer, Kanavc (Kanûc), Delhi ve bu gibi râcâlar yaklaşan İslâm tehlikesini hissederek onunla anlaştılar ve ordu gönderdiler. Bu büyük Hind ordusu Anandpâl'ın oğlu Brahmanpâl'ın idaresinde idi.

Sultan Mahmûd Hindliler'in bu hareketini kış ortasında haber aldı, hava şartlarının kötülüğüne rağmen 31 Aralık 1008

tarihinde Gazne'den ayrıldı. O İndus nehrini geçtikten sonra Hindliler ile Vayhand (Und) şehrinin karşısındaki ovada karşılaştı. Hind ordusunda özellikle Keşmîr dağlarının aşağı kısımlarından olan Hokar (Kaykar) kabilesinden otuzbin kişi savaşçılığıyla dikkati çekmekteydi. Nitekim savaş sırasında bunlar Gazneli ordusunu güç bir duruma düşürdüler. Ancak cesareti nispetinde ihtiyatlı bir kumandan olan Mahmûd aldığı gerekli tedbirlerden sonra muhafız kıtasına yaptırdığı bir çevirme hareketi sonucu savaşı kazandı. Gazneliler'in eline değerli ganimetin yanısıra otuz da fil geçmişti. Bu savaşta Kuzey Hindistan'ın başlıca râcâlarının kuvvetlerinin toptan ezilmesi ve onların bir daha toparlanamamaları Pencâb yolunun Müslüman-Türk orduları bakımından güvenini sağlamış ve Sultan Mahmûd'un bundan sonra her yerde Hindûları ciddî bir mukavemet görmeden itaat altına almasını temin etmiştir.

Sultan Mahmûd savaş alanından kaçanları, içinde meşhur bir tapınağın bulunduğu sarp Nagarkot (Bhim Nagar) kalesine kadar takip etti. Gazneli ordusu üç günlük bir kuşatmadan sonra bu kaleyi de aldı (1009). Buradan ele geçen ganimet son derecede fazla idi. Bunlar arasında yetmişmilyon dirhem para (veya yediyüzbin dinar), yetmişbin men ağırlığında altın ve gümüş külçeler, mücevherat, kumaşlar ve çok süslü bir taht bulunmakta idi. Sultan Mahmûd bu kaleyi kendi adamlarının idaresine bıraktıktan sonra Gazne'ye döndü. Başkent Gazne'de ele geçirilen bu hazineler halka gösterildi (h. 400 başlangıcı/m. Ağustos-Eylül 1009). Bu ganimetleri seyredenler arasında o sırada Gazne'de bulunan Karahanlı elçileri de vardı. Bu seferde sağlanılmış olan başarılar gerek İslâm, gerekse Hind dünyasında Sultan Mahmûd'un ününü olağan üstü yükseltmişti.

Yedinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd Nagarkot'dan dönüşünden kısa bir müddet sonra Ekim 1009 tarihinde büyük bir ticaret merkezi olan Narâyan (Narâyanpûr)'a karşı yürüdü. Buranın Râcâsı mukavemete teşebbüs etti ise de, bunda başarılı olamadı. Gazneliler ordusu şehri ele geçirerek yağmaladı. Sultan Mahmûd ise daha sonra Gazne'ye döndü. Narâyan Râcâsı Gazneliler ordusuna karşı koyamayacağını anlamış, bir müddet sonra Sultan Mahmûd'a elçiler göndererek barış istemişti. Râcâ bu barış karşılığı; yıllık vergi, elli fil ve her yıl ikibin Hindli askeri hizmete göndermeyi teklif ediyordu. Sultan Mahmûd'un da bu teklife evet demesiyle iki taraf anlaştılar. Bu barış Horasan ile Hindistan arasındaki yolların tüccarlar için açılmasına ve ticaretin hız kazanmasına sebep olmuştu.

Sekizinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd 1006 yılındaki dördüncü Hind seferinde Multân eyâletinin uzak bölgelerini, Karahanlılar'ın Horasan'a hücum etmeleri sebebiyle, tam olarak itaat altına alamamıştı. O bu yarım kalan fetih hareketini tamamlamak için h. 401 yılı başlangıcında (Ekim 1010) sekizinci Hind seferine çıktı. Sultan, Multân seferinde hiçbir zorlukla karşılaşmayarak bu bölgeyi bütünüyle itaat altına aldı. Buradaki Karmatîler'e ağır bir darbe indirildi, onlardan birçoğu öldürüldü veya tutuklandı. Sultan Mahmûd, muhtemelen orada karışıklıklar çıkaran ve bu yüzden hareketlerini dâima şüphe ile izlemekte olduğu Ebu'l - Fütûh Dâvud'u yakaladı ve beraberinde Gazne'ye getirdi. Dâvud daha sonra Gûrek kalesine hapsedildi ve orada öldü.

Dokuzuncu Hind Seferi

Sultan Mahmûd, Nandana (Narâdîn, bugünkü Salt Range bölgesinde)ya karşı dokuzuncu Hind seferini yaptı. Buranın Râcâsı Triloçânpâl idi. Fakat esas idareye hâkim olan onun oğlu Nidar (Korkusuz) Bhîmpâl faal bir siyaset ile Sultan Mahmûd'a tâbi olmayı reddetmişti. Sultan h. 404 yılı başında (Kasım 1013), Gazne'den bu baba-oğula karşı harekete geçti. Ancak o şiddetli kış yüzünden geri dönmek zorunda kaldı. Mahmûd ertesi ilkbaharda (Mart 1014) iyi hazırlanmış bir orduyla tekrar Nandana'ya yürüdü.

Triloçânpâl, Sultan Mahmûd'un harekete geçtiğini haber aldığı zaman Nandana kalesinin idaresini oğlu Bhîmpâl'a bırakarak yardım istemek üzere Keşmîr Râcâsı'nın yanına gitti. Bhîmpâl ise Gazneliler ordusuna karşı yüksek ve aşılması zor iki dağ arasındaki bir boğazda mevzilendi. Ayrıca boğazın girişini fillerle kapattı. Sultan bu yere karşı, öncelikle bu şartlara uygun savaşı iyi bilen, Deylemli ve Afganlı dağlıları kullandı. Birkaç gün savaştan sonra Sultan Mahmûd, Hindliler'i boğazdan dışarıya, ovaya çekmeye muvaffak oldu. Bhîmpâl'ın fillerle desteklenen hücumları Gazneli ordusu karşısında başarısız kaldı. Gazneli ordusu bu fillerin gözlerini ve hortumlarını öldürücü ok yağmuruna tuttular ve onları geri dönmeye zorladılar. Daha sonra Sultan, Bhîmpâl üzerine şiddetli bir hücum emrini verdi. Bu hücum sonunda bozulan Hind ordusu Nandana kalesine çekildi. Gazneli ordusu bu kaleyi kuşattı, kalenin duvarları altında kazılan lağımlar ve özellikle keskin Türkmen nişancılarının okları karşısında kaledekiler direnmenin faydasızlığını anlayarak kayıtsız şartsız teslim oldular. Sultan Mahmûd kaleye girdi ve sayısız ganimet ile birçok fil ele geçirdi.

Sultan daha sonra Triloçanpâl'ın çekildiği Keşmîr'e doğru ilerledi. Bu sırada Triloçanpâl Chelum'un kuzeyindeki vâdide

ordugâh kurmuştu. Keşmîr kuvvetleri kumandanı Tunga'nın Gazneli keşif kuvvetlerine karşı kazandığı kolay galibiyetten dolayı sevinci pek kısa sürmüştü. Ertesi gün bizzat Sultan Mahmûd'un yönettiği Gazneli ordusu önünden Tunga canını kurtarabilmek için kaçmaktan başka çâre bulamamıştı. Triloçanpâl ise dağılan kuvvetlerini toplamış ve hiç olmazsa servetini koruyabilmek için bir kere daha talihini denemişse de, Sultan'a yenilmekten kurtulamamıştır. Mahmûd'un bu zaferinin Hindistan'daki yankıları büyük oldu ve en uzak yerlere kadar yayıldı. Bu ülkelerin sâkinlerinden bir kısmı İslâm dînini kabûl ettiler. Sultan onlara İslâm dîninin esaslarını öğretmeleri için hocalar tayin etmiş ve câmiler yapılması için de emîr vermiştir. Mahmûd, kumandanlarından Sarıg'ı Nandana'ya muhafız bırakarak h. 405 yazında (Temmuz-Ağustos 1014) Gazne'ye döndü. O Gazne'ye döndüğü zaman Abbasî halîfesi el-Kadir tarafından kendisine «Nizâmeddîn» lakabı verildi.

Onuncu Hind Seferi

Sultan Mahmûd Hindistan'daki en önemli seferlerinden birisini Delhi'nin 150 km. kadar kuzeyinde bulunan Thânesâr şehrine yapmıştır. Hindlilerce mukaddes tanınan bu şehirde birçok tapınak ve putlar vardı. Bu putlar arasında en meşhuru Çakrasvâmi adında büyük bir put idi. Ayrıca Thânesâr Râcâsı da Müslümanlara karşı direnmekteydi. Sultan Mahmûd hem o putu kırarak Hinduların maneviyatını sarsmak, hem de bu şehirde bulunan hazine ve filleri ele geçirmek için h. 405 yılı başlangıcında (Ekim-Kasım 1014) Thânesâr üzerine yürüdü. Anandpâl'ın oğlu Triloçanpâl mukaddes putu korumak maksadıyla Sultan'a bu seferden vazgeçmesi için elli fil teklif etti. Ancak bu teklif Mahmûd tarafından reddedildi. Öte taraftan Derâ hâkimi Râcâ Râm da büyük bir orduyla ilerleyerek, Sultan'ın Sütlec nehrinden geçişine engel olmak istedi. Râcâ nehir boyunca

ordusunun arkasını bir tepeye vermiş ve önünü bir sıra fil ile koruyarak sağlam bir yer tutmuştu. Ancak Râcâ Râm, nehir kenarındaki bu sağlam yerine rağmen Mahmûd'un şiddetli hücumları karşısında mağlup oldu ve arkasında filler dâhil bütün değerli eşyalarını bırakarak kaçtı. Sultan bundan sonra Thânesâr'a doğru ilerledi. Buranın Râcâsı Sultan'ın yaklaşması üzerine şehri terketmişti. Sultan herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Thânesâr şehrine girdi, ordusuna yağma için izin verdi. Thânesâr'daki putlar kırıldı, ancak en meşhuru olan Çakrasvâmi Gazne'ye götürülerek halka gösterildi. Sultan Mahmûd Gazne'ye Mart 1015 tarihinde döndü.

Onbirinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd, 1015 tarihinde Gûr dağlarına yaptığı bir seferden sonra, aynı yılın sonlarında yine Hindistan'a gitti. O Nandana seferinde Triloçanpâl'a yardım etmiş bulunan Keşmîr Râcâsı'nı cezalandırmak istiyordu. Mahmûd Keşmîr yolu üzerinde önce zaptedilmez olarak meşhur Lokhot (bugünkü Loharin) kalesini kuşattı. Ancak Gazneli ordusu şiddetli kış yüzünden bir ay sonra kuşatmayı kaldırmak ve çekilmek zorunda kaldı. Dönüş yolculuğu Sultan için çok yorucu ve zahmetli oldu, ayrıca ordusu da kötü hava şartları sebebiyle ağır kayba uğradı. Mahmûd kışın geri kalan kısmını Pencâb'da geçirdikten sonra Mart 1016 tarihinde Gazne'ye döndü.

Onikinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd Hârezm işini çözümledikten sonra Karahanlılar'ın da birbirleriyle mücadele etmelerinden yararlanarak yeniden Hindistan üzerine yürüdü. Onun bu seferi zengin ve bayındır bir ülke olan Kanavc'a karşı idi. Sultan bu sefer için 27 Eylül 1018 tarihinde Gazne'den ayrıldı. O Büst'de bulun-

duğu sırada Türkistân'dan gelen yirmibin kişilik bir gönüllü grubunun katılmasıyla ordusu daha da kalabalıklaştı. Hind dünyası Sultan Mahmûd'dan o kadar yılmıştı ki, onun şöhreti kendisinden önce gitmekte ve birçok yerde fetihlerin daha kolay olmasını sağlamaktaydı. Nitekim bu seferinde de ona karşı önemli bir direnme olmamış ve başarılar birbirini takip etmiştir. Keşmîr'de Kâlincar Râcâsı Mahmûd'un hizmetine girmiş ve ona kılavuzluk yapmıştır. Sultan Mahmûd Cumne nehrini geçtikten sonra, Agra'nın 170 km. kadar doğusunda bulunan Sirsâva kalesini kuşattı. Buranın Râcâsı kaçmayı, şehri savunan birlik ise teslim olmayı tercih etmişti. Burada Gazneli ordusunun eline geçen ganimet otuz fil ile birmilyon dirhem paradan oluşmaktaydı. Sultan Mahmûd daha sonra Baran (veya bugünkü Bulendşehr)'a yürüdü. Baran Râcâsı Hardat itaatini bildirdi ve onunla beraber onbin taraftarı İslâm dinini kabûl ettiler. Cumne nehri kenarındaki Mahâban kalesi Râcâsı Kulçend (Kul Çandra) ise, Gazneli ordusu karşısında çok sık bir ormanda mevzi almıştı. Sultan Mahmûd'un öncü kuvvetleri onu mağlup ederek kaçmaya zorladılar. Hind askerlerinden bir kısmı bu kaçış sırasında nehirde boğuldu. Kulçend esir olmaktansa ölümü seçti, önce karısını öldürdü, sonra da intihar etti. Sultan Mahmûd böylece Cumne ile Ganj nehirleri arasındaki memleketleri zaptettikten sonra, Delhi ile Agra yolunun ortasında bir yerde bulunan Mathura (Muttra) şehri üzerine yürüdü. Burası mukaddes Hind şehirlerinden idi. Delhi Râcâsı Bicâyapâl'a âit olan bu şehir iyi tahkim edilmiş ve etrafı taş surlarla çevrilmişti. Sultan'ın yaklaşması üzerine Mathura'daki garnizon direnmeden teslim oldu. Şehirdeki tapınaklar, içlerindeki değerli eşyalar alındıktan sonra yakıldı. Ele geçen ganimetlerin içinde beş tane altından ve mücevherler ile süslü put vardı. Sultan Mahmûd, ordusunun büyük kısmını Mathura'da bırakarak, asıl hedefi olan Kanavc şehrine yürüdü ve 20 Aralık 1018'de oraya ulaştı. Onun Kanavc'a yaklaştığını duyan

Râcâ Racyapâl Ganj nehrini geçerek Bari'ye kaçmıştı. Sultan bir günde Kanavc kalesini aldı. Buradaki hazinelere de el-koyuldu.

Sultan Mahmûd Kanavc'ı zaptettikten sonra dönüş için yürüyüşe geçti. Bu dönüş sırasında Gazneli ordusu etraftaki bazı kaleleri de ele geçirdi. Öte taraftan Şarva Râcâsı Candar Rây mukavemet için hazırlıklara başladı. Fakat Sultan'ın yaklaşması üzerine damadı Bhîmpâl'ın tavsiyesiyle direnmekten vazgeçerek dağlara doğru kaçtı. Sultan onu takip etti. 6 Ocak tarihinde yetişti. İki taraf arasında yapılan savaşta Candar Rây cesaretle dövüştü ise de, galip gelen yine Sultan Mahmûd olmuştu. Candar Rây'ın ordugâhı yağmalandı ve Gazne ordusu filler de dahil olmak üzere büyük ganimet ele geçirdi. Sultan Mahmûd bu seferden rivayete göre tahminen üçmilyon dirhem para, ellibeşbin esir ve üçyüzelli fil ganimet ile Gazne'ye geri döndü. Bu başarı, onun şöhretini İslâm ve Hind dünyasında bir kat daha artırmıştı. Gazne'nin ünlü Ulu Câmi Kanavc'dan alınan ganimetler ile yapılmıştır.

Onüçüncü Hind Seferi

Sultan Mahmûd Kanavc seferinden döndükten sonra Kalincâr Râcâsı Ganda, Kanavc'ı Müslümânlara bırakıp kaçtığından dolayı Râcyapâl'ı ayıplamıştı. Ganda bununla da yetinmemiş, komşu râcâlar ile birleşerek Râcyapâl'ı mağlup etmişti. Râcyapâl savaş meydanında öldü ve yerine oğlu geçti. Bu başarıyla şöhreti artan Ganda, Anandpâl'ın oğlu Triloçanpâl'a eski ülkesi Pencâb'ı geri almak için yardım etmeye söz verdi.

Sultan Mahmûd bu olayları haber aldığı zaman, h. 410 yılı başında (1019 yılı sonu) zorunlu bir yürüyüş ile Hindistan'a girdi. Onun bu onüçüncü Hind seferinde gâyesi Ganda ve müttefiklerini itaat altına almaktı. Sultan'ın harekete geçtiğini du-

yan Triloçanpâl güneye doğru yürüyerek Ganda ile birleşmek istedi. Mahmûd önce Triloçanpâl'ın Ganda kuvvetleriyle birleşmesini önlemeye çalıştı ve bunda da başarılı oldu. Sultan, onu Ramganga (veya Ruhut) ırmağı kıyısında yakaladı. Ancak Triloçanpâl'ın gâyesi, gündüz Türk ordusunun suyu geçmesini önlemek ve gece de karanlıktan yararlanarak çekilmekti. Bu durumu anlayan Mahmûd, «Saray gulâmlarına : Tulumlar üzerinde suyu kim geçer diye sordu. Derhal sekiz gulâm ayrıldı, bunlar tulumları şişirdiler, arkalarına bağlayarak kendilerini suya attılar. Triloçanpâl kulların suya atıldıklarını görünce onların işini bitirmek için zırhlı beş fil ile birtakım insanları gönderdi... Gulâmlar gelen insanları da yere serdi. Böylece sekiz kişinin tulum ile ırmağı geçmesi,karşılarına gelen filleri,insanları okla öldürmeleri mucize kabilindendir. Gulâmların hâlini görünce Sultan'ın ağzından şu söz çıktı: Her kim yüzüp geçebilirse geçsin, bütün ömründe rahat etmek isteyen bu sıkıntıya katlansın. Sultan'ın bu güzel ve tatlı sözünü işitenler hep birden nehri geçmeye başladılar. Kimisi tulum ile, kimisi atının yelesine yapışarak geçti... Geçenler ırmağın öbür kıyısına atladılar, "Allahü Ekber" sesini göklere çıkardılar, düşmana daldılar, düşman bozuldu bir kısmı kılıçtan geçti, bir kısmı tutsak oldu..." Bu savaş sonucu Gazneli kuvvetlerinin eline bol ganimet ve ikiyüz kadar fil geçmişti. Triloçanpâl ise savaşta yaralanmış ve kaçmaya çalışırken adamları tarafından öldürülmüştü (Ekim 1019).

Sultan daha sonra Kanavc ve Bari râcâsı olan Triloçanpâl üzerine yürüdü. Bu Râcâ ve Bari şehri halkı kurtuluşu kaçmakta buldular. Sultan boş bırakılan bu şehrin yerle bir edilmesini emretti. Öte taraftan müttefiklerin reisi Kâlincar Râcâsı Ganda rivayete göre; yüzkırkbeşbin yaya, otuzbeş bin atlı ve altıyüzkırk filden oluşan ordusuyla Sultan Mahmûd'un kuvvetlerine doğru ilerledi. İki taraf karşılaştığı zaman, Sultan Mahmûd önce ordusunu teftiş etmiş ve yeniden düzenledikten sonra da Ganda'ya

İslâm dinini kabûl etmesi için bir elçi göndermişti. Ancak iki ordu tam manasıyla savaşa girmeden önce, gece yapılan bir öncü çatışmasını Gazneli öncülerin kazanması Ganda'nın ürkmesine ve gece karanlığında kaçmasına sebep oldu. Sultan Mahmûd bu durumu bilmediği için ertesi sabah Ganda'ya tekrar bir elçi gönderdi. Bu elçi düşman ordusunun çekilmiş ve ordugâhın boş olduğunu görünce durumu Sultan'a bildirdi. Mahmûd bunun bir tuzak olmadığını tespit ettirdikten sonra askerlerine düşman ordugâhını yağmalamaları için izin verdi, sonra da kaçan düşmanı takip ettirdi. Gazneli ordusu kaçanlardan pek çok kişiyi öldürdü veya esir aldı. Ganda'nın beşyüzseksen fili Gazneliler'in eline geçti. Fakat Ganda kaçmayı başarmıştı. Sultan Mahmûd daha sonra Gazne'ye döndü.

Ondördüncü Hind Seferi

Sultan Mahmûd ondördüncü Hind seferini daha önce ele geçiremediği Keşmîr üzerine yaptı. O, Gazne'den hicrî 412 yılı sonbaharında (Eylül-Ekim 1021) ayrıldı. Fakat bundan önceki Keşmîr seferinde olduğu gibi Lohkot kalesinin zaptı bu kez de mümkün olmadı. Sultan Mahmûd bir aylık bir kuşatmadan sonra kışın şiddetle bastırması sebebiyle bu kaleden kuşatmayı kaldırmak ve çekilmek zorunda kalmıştır. Bu suretle Mahmûd'un Keşmîr'i zaptetmek fikri başarısızlık ile sona ermiş oluyordu. Sultan kış aylarını Pencâb'da geçirerek, bahar başlangıcında Gazne'ye döndü (Mart-Nisan 1022).

Onbeşinci Hind Seferi

Onüçüncü Hind seferi sırasında Kalincâr Râcâsı Ganda mağlup edilmiş ise de, kesin olarak itaat altına alınamamıştı. Bu sebepten Sultan Mahmûd h. 413 (m. 1022) yılında Ganda'ya karşı harekete geçti ve önce ona bağlı olan Gvalior Râcâsı Arcan'ın

üzerine yürüdü. Gvalior (Gwalior) kayalar üzerine inşa edilmiş, zaptedilmesi güç bir kale idi. Mahmûd burayı kuşatmış, fakat Gazneli ordusunun kaleye ilk hücumu hiçbir sonuç vermemişti. Kuşatmanın dördüncü günü direnmenin faydasızlığını anlayan Gvalior Râcâsı, Sultan'a tâbi olmak ve otuzbeş fil vermek şartıyla barış teklifinde bulundu. Sultan onun bu teklifini kabûl etti. Böylece iki taraf anlaşmış ve Arcan da Mahmûd'a tâbi olmuştu.

Sultan, Gvalior'dan sonra Kalincâr üzerine yürüdü. Bu şehir de çok sarp kayalar üzerine inşâ edilmişti. Rivâyete göre; içinde beşyüzbin insan, yirmibin hayvan ve beşyüz fil barınabilmekteydi. Sultan Mahmûd bu kaleyi kuşattı ve diğer yerlerle olan bağlantılarını kesti. Gazneli ordusunun şiddetli hücumlarından korkan ve karşı koyamayacağını anlayan Ganda barış teklif etmeye karar verdi. O böylece üç yıl önce hâin diyerek savaştığı ve öldürttüğü Kanavc Râcâsı Racyapâl'ın durumuna düşmüş oluyordu. Neticede yıllık harac, hediyeler ve üçyüz fil harac karşılığında barış istedi. Sultan bu şartları kabûl ederek kuşatmayı kaldırdı. Ganda ayrıca Mahmûd'u öven bir şiir yazarak göndermişti. Sultan bu şiiri çok beğendi ve Ganda'ya onbeş kalenin idaresini kendisinde bırakan bir fermân verdi. Mahmûd daha sonra h. 413 yılı sonunda (m. Mart-Nisan 1023) Gazne'ye döndü.

Onaltıncı Hind Seferi

Sultan Mahmûd'un Hindistan'a yaptığı en önemli ve şöhretli seferlerden birisi, onaltıncı olan Somnât (Sumnat) seferidir. Somnât, Hindistan'ın batı sahilinde Kâthiâvâr yarımadasında bir şehirdi. Bu şehirde kendisine tapılan Siva'ya âit meşhur ve kutsal bir putla, bir tapınak bulunmakta idi. Bu sebepten Hindliler Somnât şehrine saygı göstermekteydiler. Bu tapınağa onbin köy vakfedilmiş olup, ayrıca bin Brahman, üçyüzelli erkek ilâ-

hici ve beşyüz kadın dansçı hizmet etmekteydiler. Orayı ziyarete gelen binlerce insan en kıymetli mücevherlerini bu meşhur puta sunarlardı. Hindlilerin inanışına göre Somnât'daki put Hind ülkelerindeki öteki putların en kudretlisi idi. O âna kadar Sultan Mahmûd'un fethettiği yerdeki putların ve tapınakların karşılaştıkları kötü son, onların Somnât putuna karşı gösterdikleri saygısızlık yüzünden olmuştu.

Sultan Mahmûd bunu işittiği zaman, kendisini oraya gitmeye çeken zengin ganimetten başka, bu sahte inançla beraber o meşhur putu da yıkmaya karar verdi. Bu sayede Hindliler arasında İslâm dininin yayılması hareketi de çabuklaşmış olacaktı. Sultan Mahmûd otuzbin atlı ve yüzlerce gönüllüden oluşan ordusuyla 18 Ekim 1025 tarihte Gazne'den harekete geçti ve yirmibir gün sonra tahminen 9 kasımda Multân'a ulaştı. Burada ordusunun geçeceği Büyük Tar (Thar) çölü için hazırlıklarda bulundu. Gazneli askerlere yol hazırlığı yapmaları için ellibin dinar para dağıttı. Her askere yiyecek ve suyunu taşıması için ikişer deve verildi. Mahmûd ayrıca yirmibin deveye bu korkunç çölden rahatlıkla geçebilmek için su yükledi. Bu sebeple Gazneli Mahmûd'un bir sefer için ordunun en büyük ihtiyacı olan ikmâle ne kadar önem verdiği husûsu da ortaya çıkmaktadır. Sultan Mahmûd 26 kasımda Multân'dan ayrılarak meçhul ve korkunç çöle girdi. Tar çölünde önemli ilk durak Lodorva kalesi idi. Gazneli ordusu bu kaleyi aldıktan sonra ilerlemeye devam etti. Bir aylık bir yürüyüşten sonra çöl geçildi. Aralık ayının sonunda Gazneli ordusu Anhalvâra şehrine ulaştı. Buranın hâkimi şehirden kaçtı. Sultan burada su ve yiyecek ihtiyacını tazeledi, sonra da güneye doğru yürüdü. Hindliler onu durdurmak için Mundher (veya Mudhera)'da yirmibin kişiyle hücum ettilerse de, mağlup olmaktan kurtulamadılar. Unâ yakınındaki Delvâda halkı ise Sultan'a hiçbir direnme göstermeden itaat ettiler. Nihayet 6 Ocak 1026 tarihinde Sultan ve ordusu Som-

nât'a ulaştılar. Şehrin hâkimi karşı koymaktansa bir adaya kaçmayı tercih etti. Somnât şehri Gazneli ordusu tarafından kuşatıldı. Kaledeki garnizon, Brahmanlar ve gönüllüler tarafından takviye edilmişti. Bunlar, Sultan Mahmûd'un ordusuna karşı cesaretle direndiler. Gazneli ordusunun 7 Ocak 1025 Cuma gününe rastlayan ilk hücumu sırasında Türkmenler'in ok atmalarındaki ustalık etkisi göstermiş ve şehir duvarları Gazneliler tarafından ele geçirilmişti. Fakat Hindliler meşhur putun bulunduğu tapanağa girip dua ettikten sonra son bir gayretle saldırmışlar ve Gazneli ordusunun ele geçirdikleri yerleri tekrar geri almışlardı. Ertesi cumartesi sabahı (8 Ocak), Gazneli ordusu büyük bir istekle hücumu tazeledi. Hindliler'in onları önlemek için gösterdikleri çaba boşa gitmiş, Gazneli ordusu o gün Somnât kalesini zaptetmişti. Hindliler'in ne bol para va'd ederek Somnât Mahmûd'u tahripten vazgeçirmek istemeleri, ne de puta yalvarmaları fayda sağlamadı. Sultan tapınağa girdi ve müezzine tapınağın üzerine çıkmasını ve ezan okumasını emretti. Tapınaktaki putların hepsini kırıp yaktıktan sonra yok ettiler. O taştan büyük putu yerinden sökerek dört parçaya ayırdılar. Bu parçalardan ikisi Gazne'de Ulu Câmi ve Sultan sarayının kapıları önüne konulmuş, öteki ikisi de Mekke ve Medine'ye gönderilmişti. Gazneli ordusu tarafından tapınaktaki hazineler de yağmalandı. Bir tarihçiye göre, ganimetten Sultan'ın payına düşen beşte bir malın değeri yirmimilyon dinar idi.

Sultan Mahmûd Somnât'da onbeş günden fazla kalmadı. Gazneli ordusunun dönüşünde rivayete göre; deve, katır, at gibi ikiyüzbin yük hayvanı bu zengin ganimetleri taşımakta idi. Sultan askerleri ise böyle zengin bir kafileye ancak muhafızlık yapacak sayıda idiler. Bu sebepten Mahmûd, Hindliler'in yolunu kesmelerini önlemek için dönüşte Mansûra-Pencâb sâhil yönünü tercih etti. Nitekim Hindliler kuvvetli bir oduyla Mahmûd'u yarımadanın kuzeyinde beklemekte idiler. Ancak Sultan'ın dö-

nüşte başka bir yol izlemesi muhtemel bir çatışmayı önledi. Sultan bu ağır yüklere rağmen yine de fetihlerde bulunmaktan geri kalmadı. Karmatî olan Mansûra hâkimi Hafif, Sultan'ın önünden kaçtı. Gazneli kumandanlar onun ordugâhını bastılar ve birçok taraftarını öldürdüler. Sultan, Indus nehri boyunca Multân'a doğru yürüyüşüne devam etti. Fakat bu bölgenin yerli halkı Catlar sürekli saldırılarla Gazneli ordusuna ağır kayıplar verdirdiler. Sultan Mahmûd uzun ve yorucu bir yürüyüşten sonra Gazne'ye ulaştı (2 Nisan 1026).

Sultan Mahmûd'un Somnât seferi ve zafer kazanması haberi İslâm dünyasında büyük sevinç ve heyecan yarattı. Bu başarıyı takdir eden Abbâsî halîfesi Kadir Billâh gönderdiği bir mektup ile Sultan'ı tebrik etmiş ve ona «Kehfü'd-Devle ve'l-İslâm» lakabını vermişti (Kasım-Aralık 1026). Ayrıca Mahmûd bu zaferinden dolayı devrin şairleri tarafından hararetle övülmüş ve tebrik edilmiştir. Bundan sonra Mahmûd, şöhreti yüzyıllarca devam eden efsanevî bir kahraman olmuş, onun hakkında halk tarafından yaratılan çeşitli hikâye ve destanlar ağızdan ağıza dolaşmıştır.

Onyedinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd son ve onyedinci Hind seferini Somnât dönüşü sırasında ordusuna saldıran Catlar'ı cezalandırmak ve bu yol üzerinde güvenliği temin etmek için yaptı. Ordusunu hazırladıktan sonra hicrî 418 yılı baharında (Mart 1027) Multân'a doğru ilerledi. İndus nehrinin iki yakasına hâkim bulunan Catlar gâyet savaşçı ve aynı zamanda usta birer gemici idiler. Sultan bunlarla nehirde savaşabilmek için Multân'da bindörtyüz gemiden oluşan bir filo yaptırdı. Bu gemilerin her birinin önünü ve yanlarını, düşman teknelerini parçalamaya mahsus olmak üzere, sivri çubuklarla teçhiz ettirdi. Her gemiye de mürettebattan

başka yirmişer okçu ve neftçi yerleştirdi. Bu durumdan haberdâr olan Catlar âile ve servetlerini uzak bir adaya gönderdiler. Onlar sonra da dörtbin gemiden oluştuğu rivayet edilen filolarını savaşmak üzere hazırladılar. Sultan Mahmûd nehrin yukarı kısımlarını gemilerle kapattığı gibi, iki kıyısını da filler ve atlılar ile tutmuş idi. İndus nehri üzerindeki savaşta Catlar cesur bir şekilde dövüştülerse de, Mahmûd'un özel teçhizatlı gemileri karşısında tutunamadılar. Catlar'ın gemileri ya delinerek batırıldı veya yakıldı. Onlardan sahile kaçanlar Türkmen okçularının oklarıyla öldürüldüler. Sultan Mahmûd'un Catlar'a karşı intikamı müthiş olmuştu. Gazneli ordusu Catlar'ın âilelerinin ve hazinelerinin bulunduğu adayı da yağmaladı ve oradakileri esir aldı.Cat tehlikesi bu suretle ortadan kalkmış oldu. Sultan Mahmûd Hind kuvvetlerinin başına kumandanlarından Ahmed b. Yınal-Tegin'i tayin ettikten sonra Gazne'ye döndü (H. 418 yılı yazı başı/Haziran-Temmuz 1027).

Sultan Mahmûd onyedi Hind seferi sonunda önce maddî bakımdan kazançlı çıkmıştı. Onun bu seferlerinden elde ettiği ganimetlerle Gazneli Devleti devrindeki öteki İslâm devletleriyle ölçülemeyecek derecede zenginleşmişti. Ayrıca o meşhur gaza seferleriyle Hind ülkesinde yüzyıllarca sürecek olan Türk hâkimiyetinin temelini atmıştı. Hâkim olduğu bölgelerde İslâm dininin yayılması kendisinden 917 yıl sonra 1947'de kurulan bağımsız Pakistan İslâm devletinin teşekkülünde birinci derecede etken olmuştur.

SULTAN MAHMÛD DEVRİNİN ÖTEKİ OLAYLARI

Sistân'ın Zabtı

Sultan Mahmûd 999 yılında Sistân bölgesine yürümüş ve buranın hâkimi Halef yüzbin dinar para karşılığında aman dilemeye mecbur olmuştu. Bundan kısa bir süre sonra Halef, oğlu Tahir ile anlaşmazlığa düştü. Halef'in oğlunu mağlup etmek için giriştiği savaş başarısız bir teşebbüs olarak kaldı. Ancak Halef bu başarısız teşebbüse rağmen oğlunun peşini bırakmamış, onu bir hile ile ele geçirmeye ve öldürmeye muvaffak olmuştu (1002). Halef'in oğluna karşı zâlimce davranışı onun etrafındakiler arasında bir korku ve nefret havası estirmişti. Bu sebepten Tahir b.Zeyd başkanlığındaki emîrler ve kumandanlar Sultan Mahmûd'u kendi hükümdarları olması için Sistân'a davet ettiler.

Sultan Mahmûd için bu kaçırılmaz bir fırsattı, nitekim derhal Sistân'a yürüdü (Kasım 1002). Halef onun hareketini haber aldığı zaman, etrafı derin ve geniş bir hendekle çevrili müstahkem Tâk kalesine çekildi. Sultan bu kaleyi kuşattı ve çevresindeki hendeğin doldurulmasını emretti. Gazneli ordusu kaleden atılan taşlara ve üzerlerine yağmur gibi yağan oklara rağmen doldurulan hendeği geçtiler ve fillerin şiddetli saldırısına dayanamayıp kırılan kale kapılarına hücum ettiler. Kaleyi savunanlar onlara karşı cesurca savaştılar. Fakat Halef, Gazneli ordu-

sundaki fillerin ayakları altında kendi adamlarının ezilişini gördüğü zaman, bu dehşet verici manzaranın yarattığı korkuyla direnmenin faydasızlığını anladı. O, Sultan'a itaatini bildirerek kaleyi teslim etti (21 Aralık 1002). Halef, Mahmûd'un huzuruna getirildiği zaman, onun ayaklarına kapanarak af diledi, pahalı hediyeler ve değerli inciler takdim etti. Sultan Mahmûd onun hayatını bağışladığı gibi, bütün servetini muhafaza etmesine izin verdi ve Halef'i arzusu üzerine Cûzcân'a gönderdi. Sultan Sistân bölgesini kumandanlarından birinin idaresine bırakarak Gazne'ye döndü.

Sultan Mahmûd bir süre sonra Sistânlılar'ın Halef'in kız tarafından torunu olan Ebû Bekr Abdullâh idaresinde kendisine karşı ayaklandıklarını haber alarak derhal bu bölgeye yürüdü. Sultan'a bu seferinde kardeşi Nasr, Emîr Altuntaş ve Ebû Abdullâh et-Tâ'î refakat etmekte idiler. Mahmûd 393 yılı Kurban Bayramı (m. 10-11 Ekim 1003)'nda Halefâbâd'a geldi. Âsiler onun geldiğini öğrendikleri zaman müstahkem Erk kalesine kapandılar. Sultan ve ordusu kaleyi kuşattı. Âsiler Gazneli ordusu üzerine bir çıkış yaptılarsa da, bu hareket onlar için başarılı olmadı ve tekrar kaleye çekilmek zorunda kaldılar. Sultan Mahmûd gece karanlığından yararlanarak ordusunu hücuma geçirdi. Gazneli askerler bu hücum sonunda kalenin istihkamlarını ele geçirmeye muvaffak oldular. Onları istihkamlar üzerinde gören âsiler müthiş bir paniğe kapıldılar. Kalenin içine yayılan Gazneli askerler âsilerin bir çoğunu yakaladılar ve bir kısmını da öldürdüler. Böylece Sistân tekrar Gazneliler tarafından itaat altına alınmış oldu. Sultan bu bölgeyi kardeşi Nasr'ın idaresine bırakarak, Gazne'ye dönmek üzere harekete geçti (24 Ekim 1003).

Sâbık Emîr Halef b. Ahmed'e gelince, o hicrî 397 (m. 1006-1007) yılına kadar Cûzcân'da yaşadı. Ancak Sultan Mahmûd, bu tarihlerde arasının açık olduğu Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali ile onun mektuplaştığını haber almıştı. Bu sebepten Sultan, Ha-

lef'i Gerdiz kalesine yolladı. Halef ölüm tarihi olan Mart 1009'a kadar orada yaşadı. Sultan Mahmûd daha sonra onun mirasını oğlu Ebû Hafs'a verdi.

Şehzâde İsmâil b. Nûh'un Sâmânî Devletini Diriltme Teşebbüsü

Karahanlılar'dan Nasr b. Ali 999 yılında Sâmânîler'in başkenti Buhara'ya girmiş ve bu hânedanın bütün mensuplarını Özkend'e götürmüştü. Sâmânî hânedanı mensuplarından İsmâil b. Nûh bir süre sonra tutuklu olduğu yerden kaçarak atalarının devletini yeniden kurmak için teşebbüse geçti. O «Muntasır» lakabı alarak önce Hârezm'e gitti. Burada hâlâ Sâmânîler'e sâdık olarak yaşayan bir çok soylular ona katıldılar. İsmaîl el-Muntasır topladığı ordunun kumandanlığını Hâcib Arslan Balu (Yalu)'ya verdi. Arslan Balu, Karahanlılar'ın Buhara vâlisi Ca'fer Tegin'i şehirden çıkartmaya ve esir almaya muvaffak olmuştu. Buhara'dan kaçanlar yine Karahanlılar'ın Semerkand vâlisi Tegin Hân ile birleştilerse de, bunlar İsmâil ile yaptıkları savaşta yenilerek yine kaçmak zorunda kaldılar. İsmâil el-Muntasır tekrar Buhara'ya döndü (1000). Ancak Nasr b. Ali idaresindeki Karahanlılar karşısında bu kez kaçmak zorunda kalanlar İsmâil ve kumandanı Arslan Balu olmuştu.

Öte taraftan İsmâil'in Sultan Mahmûd ve kardeşi Nasr ile mücadelesi önceleri başarılı gibi göründüyse de, çok geçmeden bu cephede de hüsrana uğradı. O önce Nîşâbur'a yürümüş ve buraya hâkim olan Nasr'ı 27 Şubat 1001 tarihinde yenerek Herât'a çekilmeye mecbûr etmişti. Fakat Sultan Mahmûd hemen takviye kuvvetleriyle yetişti. İsmâil, Sultan'ın geldiğini haber aldığı zaman, Cürcan'a kaçmıştı. İsmâil bir süre sonra tekrar Horasan'a dönerek Nîşâbûr üzerine yürüdü. Nasr bir kere daha Nîşâbûr'dan çekilmek ve Mahmûd'dan yardım istemek zorunda kaldı.

Böylece İsmâil bir kere daha Nîşâbûr'a girdi (Eylül 1001). Sultan Mahmûd kumandanlarından Ebû Sa'id Altuntaş'ı kardeşine yardıma gönderdi. Bu sefer Nasr Nîşâbûr şehri üzerine yürüdü ve İsmâil'i mağlup ederek Cürcan'a kaçmaya zorladı. Neticede Nasr bu mücadeleden üstün çıkarak tekrar Nîşâbûr'u ele geçirdi. Şehir halkı bu duruma çok sevinerek şenlikler tertipledi. İsmail ise bu mağlubiyet ve içine düştüğü sıkıntılı durumun sebebini başkumandanı Arslan Bulu'ya yüklemiş ve onu öldürtmüştü. Ancak İsmâil el-Muntasır'ın bütün bu yenilgi ve talihsizliğine rağmen devletini diriltme mücadelesini kolay bırakacak bir şahıs olmadığı anlaşılıyor. Nitekim o Cürcan'dan geri dönerek Serahs'ı ele geçirmişti. Nasr bu şehir civarında yapılan savaşta onu tekrar mağlup etti ve aralarında Ebu'l-Kasım Sîmcûrî olmak üzere onun birçok kumandanlarını esir ederek Gazne'ye gönderdi (Ocak/Şubat 1002). İsmâil el-Muntasır bu yenilgiden sonra Oğuzlar'ın yanına sığındı ve onlardan yardım istedi. Onun yanına sığınmış olduğu Oğuzlar artık Selçuklu âilesinin idaresinde idi. Bu sıralarda artık yaşlandığı tahmin edilen âile reisi Selçuk'un yerini Yabgu ünvanı taşıyan oğlu Arslan İsrâil almıştı.

Arslan Yabgu, İsmâil el-Muntasır'a yardımı kabûl etti. Nitekim onun kumandasındaki Oğuzlar İsmâil ile birlikte harekete geçerek Semerkand civarında Sübaşı Tegin idaresindeki Karahanlı ordusunu yendi. Bu yenilgiyi haber alan Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali, Oğuzlar ve müttefiki İsmâil'in üzerine yürüdü. Oğuzlar bir gece baskınıyla Karahanlılar'ın bu ordusunu da bozguna uğrattılar. Onların eline çok miktarda ganimet geçtiği gibi, Karahanlılar'dan onsekiz kumandanı da esir almışlardı (Ağustos 1003). Ancak İsmâil, Oğuzlar'ın Nasr b. Ali'den özür dileyecekleri ve esirleri geri verecekleri haberinin çıkması üzerine, kendi aleyhine Karahanlılar ile anlaşmalarından korkarak onlardan ayrıldı ve buz tutmuş Ceyhun nehrinden geçerek Âmul şehrine geldi (1003 yılı kışı). O buradan Sultan Mahmûd'a mek-

tup yazarak yardım istedi. Sultan onun arzusunu gâyet iyi karşıladı ve ona lâyık olduğu şekilde hediyeler gönderdi. Mahmûd ayrıca Merv şehri vâlisine İsmâil'e yardımcı olması için emir verdi. Fakat İsmâil, muhtemelen Mahmûd'dan böyle birşey ümit etmediğinden, yardımı beklemeden Buhara'ya ilerlemişti. Onun Debûsiye'de Karahanlılar'ın Buhara vâlisini yenmesi, etrafına kalabalık bir kuvvetin toplanmasına yol açtı. İsmâil'e katılan kuvvetler arasında Oğuzlar'dan da bir grup vardı. Bu Oğuz grubunun Selçuklular olduğunda şüphe yoktur. İsmail'in kuvvetlendiğini gören Nasr b. Ali tekrar onun üzerine yürüdü. İki taraf arasında Semerkand civarındaki savaşta İsmâil ve Oğuzlar, Karahanlılar'ı bir kere daha yendiler (Mayıs 1004). Ancak İsmâil için bu zaferin sevinci uzun sürmemişti. Oğuzlar elde ettikleri ganimeti yeterli görerek İsmâil'den ayrılarak yurtlarına döndüler. Nasr b. Ali ülkesinden tekrar asker toplayarak İsmâil'in peşine düştü. Karahanlı kuvvetleriyle İsmâil'in kuvvetleri bir kere daha karşı karşıya geldiler. Savaşın başlamasından kısa bir süre önce İsmâil'in kuvvetleri arasında bulunan Ebu'l-Hasan adındaki bir kumandan idaresi altındaki beşbin kadar asker ile Karahanlılar tarafına geçti. Bu İsmâil'in ordusunun çökmesine ve yapılan savaşta hezimete uğramasına sebep oldu. İsmâil kurtuluşu kaçmakta bulmuş ve Ceyhun nehrini geçerek Horasan'a girmişti.

Sultan Mahmûd onun kendi bölgesi içine geri döndüğünü haber aldığı zaman, yarattığı karışıklıklıkları vaktinde önlemek ve yeniden kuvvet toplamasına fırsat vermemek için acele harekete geçmiş ve Belh şehrine gelmişti. Mahmûd, Farîgûn b. Muhammed idaresinde bir Gazneli ordusunu İsmâil'in üzerine gönderdi. İsmâil bu kuvvetin takibinden kurtulabilmek için Kuhistân'a gitmişti. Sultan'ın kardeşi Nasr ve Arslan Câzib onu takip ettiler. İsmâil de onların korkusundan son olarak Bistam'a kaçmış, daha sonra aldığı bir davet üzerine Buhara tarafına yürümüştü. Fakat sürekli savaşmaktan ve dolaşmaktan usanmış olan

askerleri onu terkettiler. Böylece yanında sadece sekiz kişi kalan İsmâil, Karahanlılar'ın takibinden kurtulmak için Merv civarındaki çöle girdi ve Arap İbn Buheyc'in reisi bulunduğu kabileye sığındı. Fakat yanına sığınmış olduğu İbn Buheyc, bu bölgenin âmili Ebû Abdullâh Mâh-rûy'un teşvikiyle onu hâince öldürdü (Ocak 1005). Bu suretle hânedanını diriltmeye çalışan son temsilcisinin ölümüyle Sâmânî Devleti için tarih sahnesi perdelerini kapamış oluyordu. Sultan Mahmûd İsmâil'in akıbetini haber aldığı zaman, Arslan Câzib'i göndererek Ebû Abdullâh ve İbn Buheyc'i, onun bu kötü sonuna sebep olduklarından dolayı öldürtmüş ve Araplar'ın obasını yağmalatmıştı.

Sultan Mahmûd ve Karahanlılar

Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali Buhara'yı zaptettikten sonra Sultan Mahmûd ile birbirlerine dostluk mesajları gönderdiler. Daha sonra iki devlet arasında Ceyhun nehrinin hudut olmasını kabûl ettiler. Ayrıca aradaki bu dostluğu kuvvetlendirmek için de Sultan Mahmûd, Nasr'ın kızı ile evlendi. Mahmûd bir elçi heyetini kendi temsilcisi olarak Özkend'e yolladı. Bu elçi heyeti gelini oradan alarak Horasan'a getirdiler. Nasr bu elçileri değerli hediyeler ile geriye göndermişti. Onun verdiği hediyeler arasında; değerli madenî eşyalar, misk, atlar ve develer, her iki cinsten esirler, doğanlar, kürkler ve çeşitli Çin eşyaları bulunmaktaydı (1001).

Ancak Karahanlı Nasr ile Sultan Mahmûd arasındaki bu dostluk kısa bir süre sonra sona erdi. Çünkü Nasr b. Ali Sâmânîler'in bütün mirasına konmak istiyor ve Horasan'ı ele geçirmek için de fırsat bekliyordu. Sultan Mahmûd'un Multân üzerine gitmesiyle bu fırsat kendiliğinden ortaya çıkmış oldu (396/1005-1006). Nasr b. Ali, Sultan'ın Hindistan'da bulunmasından yararlanarak iki koldan Horasan'a kuvvet gönderdi. Onun kar-

deşi Ca'fer Tegin kumandasındaki bir kol Belh şehrini, Sübaşıtegin idaresindeki öteki kol da Nîşâbûr ve Tus'u zaptedecekti. Nitekim Karahanlı kuvvetleri Belh ve Nîşâbûr'u ele geçirdiler. Gazneliler kumandanı Arslan Câzib bu durumda Karahanlılar önünden çekilmiş ve Gazne'ye giden yollar tahkim edilmişti.

Sultan Mahmûd bu durumu öğrendiği zaman Multân'ın uzak bölgelerinin itaat altına alınmasını kumandanlarına bırakarak sür'atle Gazne'ye döndü, ordusunu Halaçlar ve Afganlar ile takviye ettikten sonra da Belh'e doğru yürüdü. Ca'fer Tegin onun harekete geçtiğini öğrendiği zaman, bu şehri terkederek Tırmiz'e kaçtı. Mahmûd, Arslan Câzib'i ise Sübaşıtegin'e karşı göndermişti. Sübaşıtegin kaçmayı tercih ettiyse de, Gazneliler'in elinden kurtulması oldukça güç oldu. O maceralı bir yolculuktan sonra Buhara'ya gelebildi. Bu sırada Nasr b. Ali, Gazneliler tarafından sıkıştırılan Sübaşıtegin'i kurtarabilmek için, Ca'fer Tegin'i onikibin kişilik bir kuvvetle tekrar Belh üzerine gönderdi. Sultan Mahmûd kuvvetlerini ikiye bölmemek için onun Belh'i almasına ses çıkarmadı, fakat Sübaşıtegin'i mağlup ettikten sonra tekrar Belh'e yöneldi. Ca'fer Tegin için Belh'i tahliye edip Buhara'ya kaçmaktan başka çare kalmamıştı. Bu suretle Sultan Mahmûd h. 397 yılı başında (Eylül-Ekim 1006), Karahanlı kuvvetlerini Horasan'dan uzaklaştırmış oluyordu.

Fakat Nasr b. Ali kolay kolay Horasan'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Bu sebeple Karahanlılar'dan Hotan hâkimi olan Yûsuf Kadır Hân'dan yardım istedi. Tahminen kırk-ellibin kisi civarında bulunan birleşik Karahanlı kuvvetleri, Sultan Mahmûd idaresindeki Gazneli ordusuyla Belh'e yirmi km. kadar mesafedeki Katar (Keter) ovasında karşılaştı (5 Ocak 1008). Bu savaşta Nasr b. Ali kahramanca dövüştü ve hatta galibiyet ibresini kendi lehine çevirmek üzereydi. Fakat bizzat Mahmûd'un Karahanlı ordusunun merkezine yönelttiği başarılı hücumlar, öteki Gazneli kumandanların da maneviyatını yükseltmişti. Onlar da

idareleri altındaki birliklerle şiddetle Karahanlılar üzerine saldırdılar. Bu savaşta Karahanlı ordusunu çökerten sebeplerden birisi de Sultan Mahmûd'un ordusunun önünde bulunan beşyüz fil olmuştu. Fillerden birisinin Karahanlı ordusunun bayraktarını hortumuyla yakalayarak iki parçaya ayırması, öteki fillerin de Karahanlı süvârilerini atlarından aşağıya alarak ayakları altında ezişi Karahanlı ordusunun yenilgisini çabuklaştırdı. Maneviyatları bozulan Karahanlılar artık yenilmiş ve kaçmaya başlamışlardı. Gazneli ordusu şiddetli kışa rağmen kaçanları takip etti, onlardan birçoğu esir alındı veya öldürüldü. Gazneliler'in eline büyük ganimet geçti. Hindistan'da Suhpâl'in isyanı Sultan Mahmûd'un daha ileriye gitmesini engellemişti, bu sebeple acele Gazne'ye döndü. Bu aynı zamanda Karahanlılar'ın Horasan'ı ele geçirmek için yaptıkları son büyük teşebbüs olmuştu.

İlig Hân Nasr b. Ali bu yenilgi üzerine ülkesine çekildi ise de, yine Mahmûd ile mücadele için kendisine müttefik arıyordu. Nitekim bu maksatla kardeşi Büyük kagan Togan Hân Ahmed ve Yusuf Kadır Hân'a müracaatta bulunmuştu. Ancak öte taraftan o bağımsızlığını ilan etmek istiyordu. Bu sebepten Ahmed, kardeşi Nasr'a karşı, Sultan Mahmûd ile bir dostluk anlaşması yaptı. Buna çok kızan Nasr b. Ali'nin kardeşinin ülkesi Kaşgar'a sefer teşebbüsü şiddetli kış yüzünden sonuç vermemişti (h. 402/m. 1011-1012). Bundan sonra iki kardeş aralarındaki anlaşmazlığı çözümlemesi için Sultan Mahmûd'a elçiler gönderdiler. Gazneli Mahmûd iki kardeş arasında aracı olmakla beraber onların elçilerini kabûl ettiği sırada kuvvet ve kudretini göstermekten geri kalmadı. Nitekim Sultan, sarayının ihtişamıyla Karahanlı elçilerini etkilemeye çalışmış, onları büyük merasimle ve süslü elbiseli muhafızları arasında huzuruna kabûl etmişti.

İlig Hân Nasr b. Ali h. 403 (m. 1012-1013) yılında öldü, onun yerine kardeşi Ebû Mansûr Arslan Hân geçti. O Sultan Mahmûd ile iyi komşuluk münasebetlerini devam ettirmek iste-

yerek bir anlaşma yaptı. Arslan Hân Mansûr, Sultan Mahmûd'a bu maksatla gönderdiği haberde, «Senin Hind gazalarıyla, benim de (Müslüman olmayan) Türkler ile meşgul olarak, birbirimizle mücadeleyi bırakmamız hem Müslümanlar'ın hem de İslâmiyetin yararınadır» demişti. Böylece her ikisi de «kâfirlere» karşı gazayla meşgûl oldular. Öte taraftan Sultan Mahmûd Karahanlılar'ın iç mücadelelerinden ve kendisine hakemlik başvurularından yararlanmak istedi. Nitekim o Halîfe el-Kadir Billâh'dan bir Karahanlı şehri olan Semerkand'ın kendisine bağışlanması husûsunda bir ferman isteyecek kadar ileri gitmişti. Fakat Halîfe onun bu arzusunu şiddetle reddetmişti (takriben h. 404/m. 1013-1014).

Ancak Karahanlılar arasındaki saltanat mücadelesi bitmiyordu. Yûsuf Kadır Han, Mansûr'un büyük kaganlığını tanımayarak taht üzerinde hak iddia etti. O bu maksatla Sultan Mahmûd'dan yardım istedi. Sultan Mahmûd bundan sonra Yûsuf Kadır Hân'a yardım etmek için sefere çıktı ve Ceyhun nehrini geçtiyse de daha ileriye gitmeden geri döndü. Bir gösterişten ileriye gitmeyen bu seferden de anlaşıldığına göre, Sultan Hindistan ile meşgûl olduğu bir sırada Karahanlılar'ın birbirleri ile uğraşmalarını daha uygun bulmuştu. Yûsuf Kadır Hân ise, onun bu davranışından dolayı hayal kırıklığına uğramış, bu sebepten Mansûr ile müzakerelere girişerek onunla anlaşmıştı. Her iki Karahanlı hükümdarı ordularını birleştirerek Mahmûd'a karşı harekete geçtiler ve Horasan'a yürüdüler. Sultan Mahmûd bu birleşik Karahanlı ordusunu Belh civarında yenerek Mâverâ'ünnehir'e geri döndü (h. 410/m. 1019-1020). Bu durumda Yûsuf Kadır Hân, Mahmûd ile anlaşmayı tercih etti.

Öte taraftan Yûsuf'un kardeşi Ali Tegin h. 411/m. 1020-1021'de Buhara'yı ele geçirdi. Ali Tegin ölümüne kadar Gazneliler'in Orta Asya'daki isteklerine inatla karşı koymuştu. Ancak Büyük kağan Mansûr'un hükümdarlıktan vazgeçerek yerini Yû-

suf Kadır Hân'a bırakması, yeni olaylara sebep oldu (h. 415/ m. 1024-1025). Yûsuf Kadır Hân'a, kardeşleri Ali Tegin ve Ahmed karşı çıktılar. Bu durumda Yûsuf Kadır Hân Sultan Mahmûd ile anlaşmak istedi. Sultan Mahmûd yeni komşusu Ali Tegin'e güvenemediğinden bu anlaşma kolaylıkla olmuştu. Sultan ikinci defa Ceyhun nehrini geçti ve Semerkand yakınlarına kadar ilerledi. Onun ikinci defa Mâverâünnehir'i geçmesinin başka bir sebebi de bu bölge halkının Ali Tegin'in zulmünden kendisine şikâyette bulunmaları idi. Sultan Mahmûd ve Yûsuf Kadır Hân Semerkand civarında buluştular (Mart/Nisan 1025).

O devrin bir kaynağına göre bu tarihî görüşme şöyle olmuştu: «İki hükümdar birkaç süvâri ile ortaya geldiler. Birbirlerini görünce ikisi de attan indiler. Emîr Mahmûd önceden hazinedâra, kumaşa sarılı olarak verdiği kıymetli bir mücevheri Kadır Hân'a teslimini emretti. Kadır Hân da beraberinde bir mücevher getirmişti, fakat heyecan ve telaş içinde vermeyi unuttu. Mahmûd'dan ayrılınca mücevheri hatırladı, maiyyetindekilerden biriyle gönderdi, özür diledi ve karargâhına döndü. Ertesi gün Emîr Mahmûd, işlenmiş dîbâdan bir otağ kurdurarak ziyâfet için her ne lâzımsa hazırlattı; bir elçi vasıtasıyla Kadır Hân'ı dâvet etti. Kadır Hân gelince Mahmûd, sofranın mümkün olduğu kadar muhteşem bir şekilde hazırlanmasını emretti. Emîr Mahmûd ile Hân aynı sofraya oturdular. Yemek yendikten sonra eğlence dâiresine geçtiler; nâdide çiçekler, nefis yemekler, mücevherler, sırma işlemeli kumaşlar, billurlar, muhteşem aynalar ve kıymetli eşyalarla yemek salonu donatılmıştı. Kadır Hân bu manzara karşısında hayrette kaldı. Bir müddet oturdular. Kadır Hân şarap içmedi, çünkü Mâverâünnehir hükümdarları ve özellikle Türk hükümdarları arasında şarap içmek âdet değildi. Biraz müzik dinlediler, sonra Kadır Hân kalktı, Emîr Mahmûd ona çok kıymetli hediyeler takdim etti... (Mahmûd) Kadır Hân'dan büyük bir merasimle ayrıldı, pek çok iltifatlar etti ve özürler

diledi. Kadır Hân ordugâhına dönüp bu kıymetli hediyeleri gözden geçirince hayretler içinde kaldı ve nasıl karşılık vereceğini bilemedi. Haznedârına hazinenin kapılarını açmasını emretti. Oradan çok miktarda para alarak Türkistan mallarıyla gönderdi... Her iki hükümdar son derece memnun olarak birbirlerinden ayrıldılar.» Bu iki hükümdarın görüşmesinde önemli kararlar alındı. Bu kararlara göre; Ali Tegin'in hâkim olduğu yerler Yusuf Kadır Hân'ın ikinci oğlu Yığan (Boğa) Tegin Muhammed'e verilecek, iki hâneden arasında evlenme yoluyla akrabalık tesis edilecekti. Ayrıca Sultan Mahmûd, Ali Tegin'in müttefiki olan Arslan Yabgu'yu Mâverâünnehir ve Türkistan'dan uzaklaştıracaktı.

Sultan Mahmûd önce Arslan Yabgu'ya karşı harekete geçti. Arslan Yabgu, Sultan'ın geldiğini duyunca çöllere kaçmıştı. Sultan Mahmûd bir elçiyle ona şu haberi gönderdi: «Biz daima Hindistan'a gazaya gidiyoruz. İslâm ülkelerinden birçok insanlar bu gazalara iştirâk etmektedirler... Sizden hiçbir kıtanın böyle bir ilahî saadete nail olmaya teşebbüs etmemiş ve benden bu husûsta ricada bulunmamış olmasından hayret içindeyim. Bununla beraber bizim sizinle dostluk kurmak arzumuz tamdır... ancak şefinizin huzurumuza gelmesi gereklidir...». Arslan Yabgu bu davet üzere onbin atlı ile yola çıktı ise de, Mahmûd tekrar bir elçi göndererek maksadının kendisiyle görüşmek olduğunu bildirdi. Arslan Yabga bu defa üçyüz kadar maiyyetiyle Mahmûd'un Semerkand civarındaki ordugâhına geldi. Onun küçük, fakat sür'atli bir atı vardı. Bir büyüğün veya düşmanın yanına gittiği zaman, kendisini yakalayacaklarını hisseder etmez bu sür'atli ata binerek kaçmaya muvaffak olmaktaydı. Sultan Mahmûd bu durumu bildiği için daha önceden adamlarına emir vermiş, onlar da bir bahaneyle Arslan Yabgu'nun atını götürmüşlerdi. Nihayet ziyafet meclisinde her ikisi arasındaki meşhur mülâkattan sonra, Sultan onun önemli bir kuvvete sahip olduğunu

anlamıştı. Mahmûd kendi ülkesine gelebilecek zararları önlemek için Yabgu'yu hileyle tutuklayarak Hindistan'da, Keşmîr'e giden geçitte bulunan Kalincâr kalesinde hapsettirdi. Arslan Yabgu ölüm tarihi olan 1032 yılına kadar o kalede kalmıştı.

Öte taraftan Ali Tegin de Sultan'ın hareketini öğrendiği zaman Semerkand ve Buhara'yı terkederek çöllere kaçmıştı. Sultan onu takip için kumandalarından Bilge Tegin'i görevlendirmişti Ali Tegin Gazneli kuvvetlerin takibinden kurtulmasına rağmen karısı,kızları ve ağırlıkları Bilge Tegin'in eline geçti. Bilge Tegin onları Sermerkand'a getirdi. Ancak bu başarıya rağmen Sultan Mahmûd müttefiki Yûsuf Kadır Han'ın çıkarını düşünmeden Belh üzerinden Gazne'ye döndü. Onun yine de Ali Tegin'i bütünüyle ortadan kaldırmayı düşünmediğini ve sürekli bir Karahanlı saltanat mücadelesi tercih ettiği anlaşılıyor. Nitekim Sultan'ın Somnât seferi hazırlıkları için Mâverâünnehir'den ayrılmasından hemen sonra, Ali Tegin geri döndü. O Yûsuf Kadır Hân'ı mağlup ederek tekrar Semerkand ve Buhara'ya hâkim oldu. Bu fırsattan yararlanan Mahmûd ise, Huttâl, Saganiyân, Kubadiyâr ve Tırmiz gibi şehirleri Gazneli Devleti'ne daha sıkı olarak bağlamaya çalıştı. Bu suretle Sultan Mahmûd, eski Sâmânî Devleti'nin mirâsını içine alan topraklara bütünüyle hâkim oluyordu.

Öte taraftan Karahanlı Muhammed b. Yûsuf (Yığan Tegin), Mahmûd'un kızı Zeyneb ile evlenmek ve kendisine va'd edilmiş olan toprakları almak için Sultan'dan yardım sağlamak üzere Belh'e gelmişti. Ancak o burada soğuk bir şekilde karşılanmıştı. Mahmûd ona: «Sizin şimdilik geri dönmemiz lâzım. Çünkü biz şimdi Somnât üzerine yürümek istiyoruz, önce bu işi bitirelim. Siz de Türkistan hanlığını ele geçirin, o zaman bunun tedbirini alırız» demişti. Muhammed b. Yûsuf hayal kırıklığına uğramış olarak Belh şehrini terketti. O yardım alamadığı gibi, Zeyneb ile

de evlenememişti. Ancak bundan sonra Yûsuf Kadır Hân ve oğullarının talihleri açılmıştı. Onlar önce Özkend'i, sonra da Balasagun'u ele geçirdiler (1026/1027).

Sultan Mahmûd Somnât seferinden döndükten sonra (1026), Yûsuf Kadır Hân ile görüşmek için Fakih Ebû Bekr Husayrî'yi Merv şehrine gönderdi. Daha sonra da yardım için bir Gazneli ordusu gönderilmiş olmalıdır. Neticede Ali Tegin mağlup edilmiş ve Sultan Mahmûd ile bir barış yapmıştır. Bu barışa göre Ali Tegin'in Mâverâünnehir'deki hükümdarlığı tanınıyordu. Yûsuf Kadır Han ise Sultan Mahmûd ile arasındaki dostâne münasebetleri devâm ettirdi.

Hârezm'in Zabtı

Öte taraftan Sultan Mahmûd her fırsatta Hârezm'i itaat altına almaya çalışmaktaydı. Buranın hâkimi Me'mûnîler'den Ebu'l-Abbâs Me'mûn, Sultan'ın kızkardeşi Hurrey-i Huttalî (veya Hurrey-i Kalçı) ile evlenmişse de, Mahmûd'dan korkmakta ve bu sebeple Gazneliler'e karşı Karahanlılar ile ittifâk yapmak istemekteydi. Fakat Karahanlılar onunla görüşmelerde bulunmakla beraber bir askerî anlaşma yapmaya yanaşmıyorlar, daha çok Gazneliler ile onun arasında aracı olmayı tercih ediyorlardı. Me'mûn bu aracılık teklifini kabul etti. Mahmûd ise 1016-17 kışında Karahanlılar'a elçi göndererek Hârezmşah ile bir anlaşmazlığı olmadığını nâzikâne bir şekilde bildirmişti. Ancak Sultan, Me'mûn'a da bir mektup göndermiş ve Hârezmşâh'ı tehdit etmişti. O bu mektubunda: «Aramızda ne şartlarla sulh ve ittifak yapıldığı ve Hârezmşâh'ın bize ne kadar borçlu olduğu bilinmektedir... Burada hükûmet, icraatında tam manasıyla zaaf ve acz içinde idi. Bu millet beni öfkelendirdiği için hükümdarların iradesine karşı muhalefet gösteren hâinleri cezalandırmak ve yol göstermek vazifesini yerine getirmek üzere bir müddet Belh'de kal-

dım. 100.000 süvâri ve piyade ile 500 fil topladım. Aynı zamanda kardeşimiz ve eniştemiz olan emîri ikaz edeceğiz ve memleketin nasıl idare edildiğini göstereceğiz. Zayıf bir emîr bu vazifeyi yerine getiremez. Ancak bizden özür dilendikten sonra Gazne'ye döneceğiz. Bununla beraber aşağıdaki üç şarttan birini yerine getirmelidir: 1) Vâdettiği gibi itaat etsin ve Sultan adına hutbe okutsun, 2) Bize lâyık olan hediyeler ve para göndersin, 3) Bizden merhamet dilemek üzere memleketinden imamlar, fakihler ve diğer ileri gelenleri göndersin» diyordu. Nihayet Karahanlılar'ın aracılığı ile Sultan Mahmûd ile Hârezmşâh arasında bir barış yapıldı. Bu barışa göre; Harezmşâh, Sultan Mahmûd'a tâbi olacaktı. Ebu'l-Abbâs Me'mûn, Nesâ ve Ferâve şehirlerinde hutbeyi Sultan adına okuttu. Başkent Gürgenç dışındaki şehirlerde de öyle yapılacaktı. Ayrıca anlaşma gereği; Şeyhler, kadılar ve devletin ileri gelenleriyle birlikte Sultan Mahmûd'a seksenbin dinar para ve üçbin at gönderildi. Mahmûd buna memnun olarak Gazne'ye döndü. Öte taraftan hutbenin Sultan Mahmûd adına okunmaya başlaması, Hârezm ordusu kumandanları arasında bir anlaşmazlığa yol açmıştı. Hutbenin okunmasını istemeyenler bu durumun ülkenin itibarına gölge düşürdüğünü ileri sürdüler. Bu kumandanlar arasından Buharalı Alptegin ve arkadaşları Me'mûn'u öldürerek (17 Mart 1017), yerine onyedi yaşındaki yeğeni Ebu'l-Hâris Muhammed b. Ali'yi geçirdiler. Bu sırada Karahanlılar arasında da bir saltanat mücadelesi başgöstermişti. Sultan Mahmûd ise Karahanlılar'ın bu iç mücadelesinden ve Yûsuf Kadır Hân'ın yardım istemesinden yararlanarak görünüşte eniştesi Me'mûn'un bir intikamcısı olarak, hakikatte ise Hârezm'i zaptetmek için harekete geçmek istiyordu. Nitekim bu maksatla önce Hârezm'e bir elçi yollandı, Memûn'u öldürmüş olanların gönderilmesi ve hutbenin tekrar Mahmûd adına okunması istendi. Hârezm'deki isyana önderlik edenler Sultan'ın kızkardeşi Hurrey-i Kalçı'yı geri gönderdiler, hattâ beş-altı kişiyi Me'mûn'un katilleri olarak

yakaladılar. Ancak Sultan Mahmûd'a itaat ve hutbeyi onun adına okutmak husûsunda harekete geçmediler. Mahmûd'un Alptekin ve öteki önderleri, öldürülmek üzere, kendisine teslimini istemesi, iki taraf arasında bir savaşı kaçınılmaz kılmıştı. İlk öncü savaşında; Hârezmliler Gazneli öncülere ağır kayıplar verdirdiler. Fakat Sultan zamanında yetişerek Gazneli öncü birliklerini bütünüyle yok olmaktan kurtardı. Nihayet 3 Temmuz 1017 tarihindeki iki taraf arasındaki savaşta, Sultan Mahmûd'un ordusu Alptegin kumandasındaki Hârezm ordusunu yenerek bu bölgenin başkenti Gürgenç'e girdi. Mahmûd bu suretle Hârezm bölgesine hâkim oldu ve buradaki Me'mûnîler hânedanına son verdi. İsyanın üç elebaşısı fillere çiğnetildi. Öteki âsiler suçlarının derecesine göre çeşitli cezalara çarptırıldılar. Me'mûnîler hanedanının bütün mensupları Gazneli ülkesinde muhtelif kalelerde hapsedildi. Karahanlılar kendi iç mücadelelerinden dolayı bu fiilî durumu kabûl etmek zorunda kaldılar. Sultan Mahmûd Hârezm'i Hâcib Altuntaş'ın idaresine vererek Gazne'ye döndü. Esir edilen Hârezmli askerler de zincire vurularak Gazne'ye götürüldüler. Fakat sonra affedilerek Gazneli ordusuna alındılar ve Hindistan seferlerinde görev yaptılar.

Sultan Mahmûd ve Oğuzlar

Arslan Yabgu'nun Sultan Mahmûd tarafından tutuklanmasına Selçuklu âilesinin, muhtemelen, bu sırada aralarında bir birlik bulunmaması, başka bir ihtimalle Mahmûd'a kafa tutacak kadar kuvvetli olmamalarından tepki gösteremedikleri anlaşılıyor. Buna karşılık Arslan Yabgu'ya bağlı dörtbin çadırlık bir Oğuz grubunun ileri gelenleri Sultan Mahmûd'a, Selçuklular'dan zulüm görmekte olduklarını ve Mâverâünnehir'de geçim darlığı içinde bulunduklarını bildirerek, Horasan'a geçmelerine müsaade edilmesini rica ettiler. Bir iddiaya göre de, onların Mâverâünnehir'den ayrılmalarına Selçuklu âilesi içindeki önderlik mücade-

lesi sebep olmuştu. Sultan Mahmûd onlardan özellikle askeri kuvvet olarak faydalanabileceğini düşünerek, Tûs valisi Arslan Câzib'in muhalefetine rağmen, Oğuzlar'ın Ceyhun nehrini geçmelerine müsaade etti. Başlarında Yağmur, Buka, Göktaş ve Kızıl Beyler'in bulunduğu bu Oğuz grubu Serahs, Ebiverd ve Ferâve sahralarında yerleştiler. Arslan Câzib, Mahmûd'a ok atmamaları için onların baş parmaklarının kesilmesini yahut da Ceyhun nehrine atılmaları tavsiyesinde bulunmuştu. Sultan onun bu sözlerine hayret etmiş ve «Sen merhametsiz, katı yürekli bir adam imişsin» cevabını vermişti.

Ancak olaylar Arslan Câzib'e hak verdirecek şekilde gelişti. Oğuzlar (Türkmenler) yerli halkı sıkıntıya düşürmeye başladılar. Nitekim 1028 yılı başında Nesâ, Bâverd ve Ferâve halkı Türkmenler'den Sultan Mahmûd'a şikâyette bulundular. Sultan, Arslan Câzib'i Türkmenler üzerine gönderdi. Fakat Arslan Câzib birkaç kere Türkmenler ile karşılaştı ise de, bu mücadelede başarı kazanamadı. Halkın devam eden şikâyetleri üzerine Mahmûd, Arslan Câzib'i becerisizlikle itham etti. Arslan Câzib bu hakikatı kabûl etti ve verdiği cevapta, Türkmenler'in bir eyâlet ordusunun yeterli olamayacağı derecede kuvvetlendiğini bildirerek bizzat Sultan'ı mücadeleye çağırdı.

Sultan Mahmûd hastalığına rağmen harekete geçti (m. 1028), önce Tûs'a yürüdü ve Arslan Câzib'i gerekli yardımcı kuvvetler ile takviye ederek Türkmenler üzerine gönderdi. Ferâve kervansarayı (Rıbât-ı Ferâve) yakınında iki taraf arasındaki savaşta, Arslan Câzib idaresindeki Gazneli kuvvetleri Türkmenleri ağır bir yenilgiye uğrattı. Türkmenler'den bu savaşta dörtbin kişi öldürüldü, geri kalanları Balhan Dağları'na, Dihistân'a ve bir kısmı da Kirmân'a kaçtılar. Kirmân'a kaçanlar orada da çok kalamayarak Isfahan'a geldiler. Isfahan hâkimi Kâkûyîler hanedanından Alâ' ed-Devle Muhammed b. Düşmenziyâr (1008-1041) onları kendi ordusuna asker kaydetti. Ancak Türkmenler'in bura-

daki rahat hayatları çok kısa sürdü. Sultan Mahmûd'dan gelen bir emir üzerine Isfahan hâkimi Alâ'ed-Devle Türkmenler'e bir tuzak kurdu ise de, onun Türk hizmetkârlarından birisi durumu soydaşlarına bildirdi. Bu durumu öğrenen Türkmenler adı geçen yerden ayrıldılar ve yollarını kesmeye çalışan Alâ ed-Devle'nin bir birliğini yenerek Azerbaycan'a ve Balhan Dağları'na kaçtılar. Sultan Mahmûd ölünceye kadar içte ve dışta Türkmenler'i takip ettirerek ülkesini onlardan temizledi. Fakat bu geçici bir süre için olmuş, onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Mes'ûd devrinde, Türkmenler tekrar Horasan'a inerek Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır.

Sultan Mahmûd Tarafından Gûr'un Zabtı

Afganistân'ın Helmend vadisi ile Herât arasında bulunan dağlık bölgeye Gûr veya Gûristân denilir. Bu bölgeye bazan Mendîş adı da verilir. Bazı başarısız kalan teşebbüslere rağmen Sebüktegin etki sahasını Gûr'un doğusuna kadar uzatmış ve Gûr hâkimi Muhammed b. Sûrî ona tâbi olmuştu. Sebüktegin'in ölümünden sonra İbn Sûrî Gazneliler'e karşı düşmanca davranmaya başladı. Onun idaresinde Gûrlular yol kesmekte, türlü kötülükler yaparak Sultan Mahmûd'un halkını rahatsız etmekte idiler.

Bu eyâletin Gazneli vâlileri İbn Sûrî üzerine yürüdükleri zaman, o ulaşılmaz dağlık bölgelere sığınarak kurtulmaya muvaffak oluyordu. Nihayet Sultan Mahmûd h. 401 (m. 1011) yılında bizzat harekete geçti. Öncü olarak iki büyük emîri Altuntaş ve Arslan Câzib'i gönderdi. Sultan kendisi de Büst şehrinden bu bölgeye doğru ilerledi. Gazneli ordusunun geldiğini öğrenen Gûrlular sür'atle dağlara çekilerek, kendilerini savunmaya çalıştılar ve bunda da başarılı oldular, Altuntaş'ı dar boğazlarda sıkıştırarak yendiler. Sultan Mahmûd ordusunun güç du-

ruma düştüğünü öğrenince ağırlıklarını, küçük yaşta olan iki oğlu Mes'ûd ve Muhammed ile kardeşi Yûsuf'u Zemindâver şehrinde bırakarak sür'atle ilerledi. Gûrlular onun karşısında aynı başarıyı gösteremediler. Gazneli ordusu Gûr bölgesinin başkenti Âhengerân şehrine yürüdü. Muhammed b. Sûrî onbin kişilik ordusuyla Sultan'a karşı koymaya çalıştı. İki taraf arasında öğleye kadar devam eden savaş sırasında, Sultan Mahmûd sahte bir geri çekilme hareketi yaparak Gûrluları dağlık bölgeden ovaya çekmeyi başardı. Burada da devam eden savaşta Gazneli ordusu Gûrluları mağlup etti. İbn Sûrî ve oğlu Şis, Sultan Mahmûd'un eline esir düştüler ve Gazne'ye gönderildiler. Ancak İbn Sûrî esîr olmaktansa ölmeyi tercih etti ve yüzüğünde gizlediği zehiri içerek öldü. Sultan Mahmûd Gûr bölgesini İbn Sûrî'nin Müslüman olan diğer bir oğlu Ebû Ali'ye bıraktı. Ayrıca bu bölgede İslâmiyeti yaymak için din adamları görevlendirildi.

Sonraki yıllarda Gûr bölgesine birkaç sefer daha yapıldı. Sultan Mahmûd 1015 yılında, muhtemelen Gûr bölgesinin güney-batısında bulunan Hvâbin'e yürüdü ve bazı kaleleri ele geçirdikten sonra Gazne'ye yürüdü. Birkaç yıl sonra Sultan Mahmûd, oğlu Mes'ûd'u Gûr'un Teb adı ile meşhur kuzey-batı bölgesini itaat altına almakla görevlendirdi. Mes'ûd 1 Eylül 1020 tarihinde bu bölgeye gitmek için Herât'dan ayrıldı. O Teb bölgesinde birçok kaleleri zaptettikten sonra buranın hâkimi de itaatini bildirdi, ayrıca Garcistân tarafında ele geçirdiği bütün kaleleri teslim etmeye söz verdi. Mes'ûd, Tûr adındaki başka bir kaleyi de bir hafta süren şiddetli çarpışmalardan sonra zabtederek Herât'a döndü. Bu suretle bütün Gûr bölgesi Sultan Mahmûd'un idaresi altına girmiş oldu.

Kusdar Bölgesinin İtaat Altına alınması

Kabaca bugünkü Belucistân'ın kuzey-doğusuna düşen Kusdâr bölgesi hükümdarı Sebüktegin zamanında Gazneliler Devle-

ti'ne bağlanmıştı. Sebüktegin 977/978 tarihinde Kusdâr şehrini zaptetmiş ve buranın hükümdarı yıllık harac vermek ve hutbeyi kendi adına okutmak şartıyla serbest bırakılmıştı. Ancak bu bölge hükümdarı h. 401/m. 1010-1011 yılında ülkesinin dağlık oluşuna güvenerek Sultan Mahmûd aleyhine Karahanlılar ile irtibat kurmuş ve yıllık haracı göndermemişti. Mahmûd Aralık 1011 yılında onun üzerine yürüdü. Sultan önce Herât'a gidiyormuş gibi yaparak âniden Kusdâr bölgesine döndü ve bu şehri kuşattı. Buranın hâkimi Sultan'a itaati kabûl ettiği gibi, yıllık haraca ilave olarak onbeş fil ve yüklü bir tazminat ödemeye söz verdi. Sultan bu şartları ve onun hükümdarlıkta kalmasını kabûl ettikten sonra Gazne'ye döndü.

Garcistân'ın Zabtı

Garcistân, Afgan Türkistânı içinde, Murgâb'ın yukarı vadisinde bir ülkedir. Sultan Mahmûd 999 yılında bu bölgenin Şîr (veya Şar) denilen hâkimi Ebû Nasr Muhammed b. Esed'e devrin meşhur tarihçisi Ebû Nasr el-Utbî'yi elçi olarak gönderdi ve Şîr'den itaat etmesini istedi. Şîr de bunu kabûl ederek hutbeyi Sultan Mahmûd adına okuttu. Ancak bir süre sonra babasının yerine geçen Şîr Muhammed, Sultan'ın bir seferine katılmadığı gibi, Horasan'ı zapt için de Karahanlılar'ı gizlice teşvik etmişti. Sultan Mahmûd bu durumu haber aldığı zaman, kumandanlarından Altuntaş, Arslan Câzib ve Merv-rûd şehri vâlisi Ebu'l-Hasan el-Menî'î'yi Garcistân üzerine gönderdi. Gazneli kuvvetler yolun bütün güçlüklerine rağmen bölgenin başkentine girmeye muvaffak oldular. Şîr Muhammed zaptı güç bir dağ kalesine çekildiyse de, burada tutunamayarak sonuçta Gazneli kuvvetlerin eline esir düştü. O Belucistân'daki Mesteng şehrine gönderildi ve birkaç yıl sonra orada öldü. Bu suretle Garcistân 1012 yılında Gazneli Devleti hudutları içine alınmış oldu. Sultan Mahmûd bu bölgeyi

Ebu'l-Hasan el-Menî'î'nin idaresine verdi. Yaşlı Şîr Ebû Nasr Muhammed ise Gazne'ye getirildi, kendisine büyük hürmet gösterildi ve h. 406 (m. 1015-1016) yılında adı geçen şehirde öldü.

Nîşâbûr Şehri'nde Kıtlık

Sultan Mahmûd devrinin önemli olaylarından birisi de h. 401 (1010/1011) yılında Horasan şehirlerinde ve özellikle Nîşâbûr'da görülen kıtlıktır. Görülmemiş derecede ağır geçen bir kış mevsiminden sonra mahsul elde edilememiş bu da kıtlığa sebep olmuştu. Devrin tarihçisi Utbi'nin rivayetine göre bu kıtlık sırasında sadece Nîşâbûr'da yüzbin kişi ölmüştü. Halk tarlalardaki otları yemiş, yeni gömülmüş cesetler mezarlardan çıkarılmış ve insan eti açıkça sokaklarda satılmıştı. Kandırılarak uzak bölgelere çekilen insanlar öldürülmekte, onların yağları dahi eritilmekte idi. Bu sebeple halk şehir merkezinden uzak yerlere ancak silahlı olarak veya gruplar hâlinde gidebiliyordu. Köpekler ve kediler bütünüyle yok edilmişlerdi. Gazneli görevliler tarafından bu işte suçlu olanlar şiddetle cezalandırıldılar, fakat bu da bir sonuç vermemişti.

Sultan Mahmûd bu günlerde şehirlerdeki görevlilere ve güvenilir kimselere anbarlardaki hububatın dağıtılması için emirler verdi. Nitekim anbarlardaki hububat fakirler ve ihtiyacı olanlara dağıtıldı. Ancak bu durum h. 402 (m. 1011/1012) yılında mahsul alınıncaya kadar sürmüştü.

Sultan Mahmûd ve Ziyârîler

Gazneliler'in özellikle Cürcân ve Taberistân'a hâkim olan Ziyârîler Devleti ile yakın münasebetleri vardı. Hicrî 402 (1011/1012) tarihinde bu hânedanın başında bulunan Kabûs b. Vuşmgîr zalîmliği yüzünden ordusunun isyanıyla karşılaşmış ve tahtından uzaklaştırılarak yerine oğlu Felekü'l-Me'âlî Menûçehr geçirilmişti.

Sultan Mahmûd ise, Kabûs'un diğer bir oğlu Dârâ'yı desteklemekteydi. Dârâ daha önce babasıyla anlaşmazlığa düşmüş ve Gazne'ye Sultan'ın yanına sığınmıştı. Mahmûd, bu sebeple, onu desteklemeye karar vermiş ve Arslan Câzib kumandasındaki bir orduyu Dârâ'yı Ziyârîler tahtına çıkarmak için göndermişti. Fakat Menûçehr, Sultan Mahmûd'a tâbi olmak ve yıllık ellibin dinar harac ödemeyi va'd etmek suretiyle tahtında kalabildi. Bu olaydan kısa bir süre sonra Sultan Mahmûd bir kızını Menûçehr ile evlendirdi (h. 403/m. 1012-1013). Ancak bu evlilik Menûçehr'e bir üstünlük sağlamamış, o da öteki vasaller gibi zaman zaman Mahmûd'un seferlerine asker göndermiştir. Bu seferlerden birinde h. 404 (m. 1013/1014) yılında Sultan Mahmûd, Hindistan'da Nandana'ya yürüdüğü sırada Menûçehr, Deylemli askerlerden yardımcı bir birlik yollamıştı. Sultan Mahmûd batıya Rey şehrine doğru yürüdüğü zaman, Menûçehr onu kendi toprakları içinde karşılamış, dörtyüzbin dinar para ödemeye ve Gazneli ordusunun erzak ihtiyacını gidermeye zorlanmıştı.

Öte taraftan Rey şehrinin düşmesinden sonra Menûçehr, Sultan'ın Gazneli ordusunu kendi ülkesini ele geçirmek için kullanabileceğini düşünerek korkmuş ve bu yüzden Mahmûd'a karşı düşmanca bir tavır takınmıştı. Ayrıca o kendi ülkesinden Gazne'ye giden yolları kapattı, bütün köprüleri ve çevreyi tahrip etti. Sultan Mahmûd onun yaptıklarını öğrendiği zaman çok kızdı ve bütün güçlüklere rağmen Gazne'ye dönmeden Menûçehr'e bir ders vermek istedi. Menûçehr ise Sultan'ın kendi ülkesine doğru ilerlemesinden çok korkmuş, onu önleyebilmek ve yerinde kalabilmek için özür dileyerek beşyüzbin dinar ödemiştir. Mahmûd onun itaatini sağladıktan sonra Gazne'ye döndü (1029). Bundan birkaç ay sonra da, h. 420 yılının sonunda (m. 1029 yılı sonu/1030 yılı başı), Menûçehr öldü. Onun yerine geçen oğlu Anûşirvân da Gazneliler tarafından emirliği tanınabilmesi için beşyüzbin dinar para ödemeye mecbur olmuştu.

Sultan Mahmûd ve Büveyhîler

Sultan Mahmûd'un ilk saltanat yıllarında Kirmân bölgesine Büveyhî hânedanından Bahâ üd-Devle Ebû Nasr Fîruz (990-1012) hâkimdi. Sultan'ın kudretli şahsiyeti ve faaliyetleri karşısında tutunamayacağını anlayan ve bu sebepten korku içinde yaşayan Bahâ üd-Devle hediyeler ve elçiler göndererek onunla dostluk kurmuş ve bir ittifak tesis etmişti. Bu yakınlaşmayı gözönüne alan Sultan Mahmûd'un Büveyhîler'e karşı siyaseti bundan sonra tam bir müdahale şeklinde olmadı. Ancak onun Kirmân'da hâkimiyetini tesis için bir fırsat beklediği görülmektedir. Mahmûd'un eline bu fırsat Bahâ üd-Devle'nin ölümüyle geçti. Bahâ üd-Devle'nin ölümünden sonra (1012) yerini, Halîfe el-Kadir Billâh tarafından «Sultan üd-Devle» unvanı verilen ve hükümdarlığı tasdik olunan oğlu Ebû Şucâ (1012-1021) almıştı. Ancak bir müddet sonra Ebû Şuca'ya Kirmân vâlisi olan kardeşi Ebu'l-Fevâris isyân etti (h. 407/m. 1016-1017). Şirâz civarında iki kardeş arasında yapılan savaşta Ebu'l-Fevâris mağlup olarak önce Kirmân'a kaçtı. Fakat o takip edildiğini anladığı zaman yardım istemek için Sultan Mahmûd'un yanına gitmekten başka çaresi kalmamıştı. Bu sebeple Ebû'l-Fevâris önce Büst şehrine gitti.

Sultan Mahmûd için Kirmân'a müdahale etmek fırsatı doğmuştu. Ebu'l-Fevâris'in geldiğini öğrenince Sistân vâlisine haber göndererek onun karşılanmasını emretti. Sistan vâlisi tarafından Ebu'l-Fevâris'e herkesi şaşırtacak derecede büyük ikramlarda bulunuldu. Ebu'l-Fevâris daha sonra Gazne'ye gitti. Sultan Mahmûd onu istikbâl etti ve ikramlarda bulundu, kendisine hediye olarak altın, gümüş, atlar ve sürüler verdi. Ebu'l-Fevâris, Sultan Mahmûd'un huzûrunda üç ay kaldı. Burada gördüğü itibar başka emîrlerin onu kıskanmalarına dahi sebep oldu. Nihayet Ebu'l-Fevâris Sultan'dan hükümdarlığı ve Kirmân'ı tekrar ele ge-

girebilmek için yardım istedi. Sultan Mahmûd da kumandanlarından ve devletin ileri gelenlerinden Ebû Saîd b. Muhammed et-Tâ'î'yi bir orduyla onun yanına kattığı gibi, para ve silahça da yardımda bulundu.

Ebu'l-Fevâris ve Ebû Saîd beraberce Kirmân üzerine yürüdüler. Sultan üd-Devle'nin orada bırakmış olduğu kuvvetler onlara mukavemet edemeyeceklerini anladıkları zaman geri çekildiler. Ebu'l-Fevâris bu suretle yeniden Kirmân'a hâkim oldu, oradan Fars bölgesine geçerek Şîrâz'ı da aldı. Ebu'l Fevâris bundan sonra Gazneli ordusu dönünceye kadar herhangi bir anlaşmazlığa sebebiyet vermemek ve bunların kendi ülkesini ele geçirmeye çalışmalarını önlemek için Gazneliler'e dürüst davranmaktaydı. Fakat onlara karşı yine de soğukluğunu hissettirmemeye muvaffak olamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Ebu'l-Fevâris ile Gazneli kumandan Ebû Saîd'in arasının açıldığı o devrin kaynakları tarafından da belirtilmiştir. Çünkü, Ebû Saîd onun yanında daha fazla durmayarak geri dönmüş ve Sultan Mahmûd'a onu şikâyet etmiştir.

Böylece kısa bir süre için Sultan Mahmûd'un himayesine girmiş olan Ebu'l-Fevâris, Ebû Sâid idaresindeki Gazneli kuvvetlerin yanından ayrılmasından sonra, biraz da kendi endişeli davranışı yüzünden Gazneli hükümdarının yardımından uzak kalmış bulunuyordu. Nitekim Ebu'l-Fevâris h. 408 (m. 1017-1018) tarihinde Sultan üd-Devle'ye yenilmiş ve hâkim olduğu vilâyetleri bırakıp kaçmıştı. Sultan Mahmûd ise daha çok Hindistân ile meşgûl olduğundan Kirmân üzerine bir ordu göndermemişti. Kirmân daha sonra oğlu Sultan Mes'ûd zamanında Gazneliler tarafından zaptedilecektir.

Öte taraftan Büveyhîler'den Rey hâkimi Mecdü'd-Devle b. Fahrü'd-Devle ise idareyi annesi Seyyide'ye bırakmak zorunda kalmıştı. Çünkü Mecdü'd-Devle devlet işlerinden daha çok vak-

tini harem zevkleri ve ilimle uğraşmakla geçirmekteydi. Sultan Mahmûd ise hutbe ve sikkenin adına olması ve harac göndermesi için Seyyide'ye haber yollamış, bu istekleri yerine getirilmediği takdirde savaşa hazır olmasını bildirmişti. Seyyide'nin Sultan Mahmûd'a cevabı ise ilgi çekicidir: «Eğer eşim hayatta olsaydı, bu husûsta Sultan böyle emir buyuruyor diyerek endişe içinde olur ne tedbir almak gerekiyor derdim. Ancak şimdi bu endişeden uzağım. Çünkü Sultan akıllı bir padişahdır ve savaş işinin sonucunun şüpheli olduğunu bilir. Eğer benimle savaşa gelir ve beni mağlup ederse, bir kadını mağlup etmeye muvaffak olduğu için bir şöhret kazanamaz. Eğer ben onu mağlup edersem, bu acı kıyamete kadar onun devleti üstünden yok olmaz». Rivayete göre bu cevaptan sonra Sultan Mahmûd Rey vilâyetine iltifat etmemiştir. Ancak bu hususta başka bir kaynağın ifadesi daha değişiktir. Mahmûd'un hayatının son yıllarında Vezîr Meymendî, Cibâl bölgesi işlerine niçin daha önceden karışmadığını sormuştu : Sultan: «Eğer Rey şehrini bir erkek idare etmiş olsaydı, Nîşâbûr'da devamlı karargâh kurmuş bir ordu muhafaza etmek gerekecekti. Ancak Rey'de bir kadın bulunduğu sürece Büveyhîler'den Horasan için gerçek bir tehlike mevcut değildir» demişti.

Seyyide 1028 tarihinde öldüğü zaman oğlu Mecdü'd-Devle idareyi tekrar eline aldı. Ancak o devlet idaresinde tecrübesizdi. Bu bakımdan ordusu kendisinden memnun değildi. Neticede Deylemli askerler hareketleriyle Rey sâkinlerini dehşete düşürdüler, hattâ Mecdü'd-Devle'yi dahi tehdit ettiler. Bu durumda Mecdü'd-Devle'nin Sultan Mahmûddan yardım istemekten başka çaresi kalmamıştı. Diğer bir rivayete göre de, bu daveti Mecdü'd-Devle'nin ordusu yapmıştı. Hangi taraftan gelirse gelsin Sultan Mahmûd böyle bir fırsatı sabırsızlıkla bekliyordu. Nitekim o Hâcib Ali Karib idaresinde sekizbin kişilik bir kuvveti derhal Rey üzerine göndermiş ve bu kumandanına Mecdü'd-Devle'yi tutuk-

lamasını emretmişti. Sultan Mahmûd gittikçe bozulan sağlığına rağmen kendisi de harekete geçti ve önce Cürcan'a gitti. Belki de o önce buraya gelmekle Mecdü'd-Devle'ye Selçuklular'dan ulaşması mümkün bir yardımı önlemek istiyordu. Hâcib Ali Karib Mayıs 1029 tarihinde Rey şehrine geldi. Mecdü'd-Devle yanında yüz kişilik bir kuvvet olduğu halde Gazneli ordusunu karşılamaya çıktı. Hâcib Ali onu ve yanındakileri tutuklayıp Gazneli ordugâhına gönderdi. Sonra da Gazneli subayları yollayarak Rey şehrinin kapılarını ele geçirdi. Bu muvaffakiyet haberini alan Sultan Cürcan'dan ayrılarak 26 Mayıs 1029 tarihinde hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Rey şehrine girdi. Mecdü'd-Devle'nin Gazneli kuvvetlerini karşılamaya çıkması ve daha sonra Sultan ile arasında geçen konuşmalardan çıkarabileceğimiz sonuç Mahmûd'u onun davet etmiş olmasıdır. Sultan'ın eline Rey şehrinde büyük ganimet geçti. Mecdü'd-Devle ve oğlu Ebû Duleî ise hapsedilmek üzere Hindistan'a gönderildi.

Sultan Mahmûd ayrıca bu bölgede dinî yönden karışıklıklara sebep olan Batınîler'i, cezalandırdı. O Rey'de bulunduğu sırada komşu ülkeler hükümdarları itaatlerini bildirmek için onun huzuruna geldiler. Ancak genellikle «Sâllâr» ismi ile meşhur olan Tarum, Zencan, Ebher, Sercihân ve Şehrizûr şehirleri hakimi Müsâfîrî hânedanından II. İbrâhîm b. II. Merzubân bu görevi yapmamıştı. Mahmûd, II. İbrâhîm'i cezalandırmak için onun eski rakibi Cüstanî hanedanından el-Merzubân'ı büyük bir orduyla harekete geçirdi. El-Merzubân, Müsâfîrîler'e ait Kazvîn'i aldı ise de, Sultan Gazne'ye döndüğü zaman II. İbrâhîm bu şehre tekrar sahip oldu. Mahmûd, Rey ve civarındaki bölgenin idaresini oğlu Mes'ûd'un idaresine bırakarak Nîşâbûr'a döndü.

Mes'ûd beraberinde el-Merzûbân olduğu halde II. İbrâhîm'e karşı harekete geçti. II. İbrâhim önce Sercihân kalesine çekildi ise de, sonra Gazneli kuvvetleri ile savaşı kabûl etmek zorunda kaldı. Mes'ûd, II. İbrâhîm'in bazı adamlarını rüşvet ile kandı-

rarak onu esir almaya muvaffak oldu (13 Eylül 1029). II. İbrâhîm'in oğlu ise Gazneliler'e itaatı ve yıllık vergi ödemeyi kabûl etti. Mes'ûd daha sonra Kakuyî hânedanından Hemedân'ı ve h. 421 yılı başında da (Ocak 1030) Isfahan'ı zaptederek Gazneli toprakları içine kattı.

Sultan Mahmûd bu bölgeleri ele geçirdiği sıralarda bir kervan Irak'dan Hindistan'a gidiyordu. Ancak Nih çölünde hırsızlar bu kervanı vurdular ve halkını öldürerek mallarını aldılar. Ölenler arasında yaşlı bir kadının da oğlu vardı. Yaşlı kadın bu durumdan Sultan'ın huzûrunda şikâyetçi oldu. Sultan Mahmûd, «Bu vilâyet başkentten uzaktır, korumak gerekmiyor» dedi. İhtiyar kadın ise, «O zaman bakman gereken kadar vilâyet zaptet. Kıyamet günü Allâh'a hesap vermen gerekecek» dedi. Sultan onun bu sözünden acı duydu ve ihtiyar kadının gönlünü almak istedi. Sultan daha sonra bir tellala emir vererek "Nih çölünden Hindistan'a gitmek isteyen herkesin can ve malına kefîlim" diye etrafa haber verdirdi. Büyük bir kervan toplandı. Kervan halkı Sultan'dan muhafız istediler. Sultan yüz süvâri ile bir gulâmı bunların yanına kattı. Kervan'ın reisi Sultan'a «Eğer bu muhafız kuvveti bin kişi de olsa azdır. Kufs ve Belûc hırsızları bin kişiden fazla olarak hırsızlığa geliyorlar» dedi. Mahmûd ona «Rahat ol, ben tedbîrde gâfil değilim» dedi. Kervân hareket etti. Sultan ise gulâma ne şekilde bir tedbîr alması gerektiğini açıklamıştı. Kervân Isfahan'a ulaştığı zaman, Sultan'ın gulâmı birkaç yük meyve satın alarak bunları zehirle karıştırdı. Çölde hırsızların yakınlarda olduğu anlaşıldığı zaman, gulâm bir bahaneyle bu meyvaları ortaya çıkardı. Bu sırada hırsızlar kervana yetiştiler. Muhafızlar göstermelik bir savaştan sonra kaçtılar. Bu durumda kervan halkından feryatlar yükseldi. Onlar hırsızların önünde «Mal sizin olsun, canımızı bağışlayın» diye yalvardılar. Hırsızlar onların bu güçsüz durumunu görünce kervan halkının canlarını bağışladılar. Öte taraftan hırsızlar çölde meyvayı görünce,

önce bu taze ve güzel meyvaları yemekle meşgûl oldular. Ancak meyvayı yemek ve ölmek bir ânda oluyordu. Bir müddet sonra Gazneli muhafızlar da geri döndüler ve sağ kalan hırsızları kılıçtan geçirdiler. Gazneli muhafızlar önceden Kirmân vâlisi Ebû Ali İlyâs'a da haber vermişlerdi. O da bir ordu ile ulaştı, daha sonra hırsızların evlerine hücum ettiler ve onlardan küçük - büyük herkesi öldürdüler. Böylece o yol yıllarca bu hırsızlardan temizlenmiş oldu.

Sultan Mahmûd'un Afganlar'a karşı seferleri

İndus nehri ile Gazne arasındaki dağlık bölgede yaşayan Afganlar, Sultan Mahmûd'un ülkesinin hudut bölgelerine zaman zaman yağma akınları yapmakta ve Horasan ile Hindistan arasındaki kervanları vurmaktaydılar. Afganlar ayrıca Kanavc seferi dönüşü (m. 1019), Sultan'ın birliklerine dağ geçitlerinde hücum etmişlerdi. Bu sebepten Sultan aynı yılın sonlarında onlara karşı bir sefer tertipledi. Bu sefer sonucunda Afganlar cezalandırıldı.

Sultan Mahmûd'un daha sonra Kabîl'ın doğusundaki Nûr ve Kirât vadilerinin putperest Afganlıları üzerine hücum ettiğini görüyoruz. Nûr ve Kirât Kâfiristan (bugünkü Nûristân) Lamagan'ın kuzeyindeki iki nehrin ismidir. Sultan Mahmûd arslana taptıklarını öğrendiği bu bölge halkı arasında İslâm dinini yaymak istiyordu. Nitekim o h. 411 yılı başında (Mayıs-Haziran 1020) bu bölgeye yürüdü ve sarp dağlardan ordusunu geçirebilmek için yanına zanatkârlar aldı ve yollar yaptırdı. Kirât hakimi Mahmûd'a itaat ve taraftarlarından büyük kısmıyla İslâm dinini kabûl etti. Sultan ona hürmetle muamelede bulunmuş ve vassali olarak yerinde bırakmıştı.

Nûr vâdisi halkı ise, Kirât vadisindekilerin aksine hareket ederek, Sultan'a karşı düşmanca davrandılar. Sultan kumandan-

larından Ali Karîb'i o bölgeye gönderdi. Ali Karîb bu bölgeyi itaat altına alarak bir kale yaptırdı ve bir Gazneli garnizonu bırakarak oradan ayrıldı. Sultan Mahmûd da bu bölgenin İslâmlaşması için hocalar tayin ettikten sonra Gazne'ye döndü.

Sultan Mahmûd ve Mekrân Hâkimleri

Mekrân, Umân körfezinin kenarından itibaren Sind, Kirmân ve Belucistân'ın bir kısmını içine alan bir ülke olup, buranın emîrleri önceleri Büveyhîler'e tâbi idiler. Ancak Büveyhîler'in kuvveti çökmeye yüz tuttuğu sırada Mekrân emîri Ma'dan önce Sebüktegin'e, onun ölümünden sonra da Mahmûd'a itaat etmişti. Ma'dân h. 416 (m. 1025/1026) yılında ölmüş ve iki oğlu İsâ ve Ebu'l-Mu'asker taht için mücadeleye girişmişlerdi. Bu mücadeleyi kaybeden Ebu'l-Mu'asker ülkeyi terkederek Sistân'a kaçmaya muvaffak olmuştu.

Sultan Mahmûd'un Somnât seferinden dönüşünde (1026), Ebu'l-Mu'asker Gazne'ye gitti ve burada iyi karşılandı. İsâ ise kardeşine yardım edileceğini anlayınca, Sultan'a bağımlı olmak zorunda kaldı. Fakat bir süre sonra 1029 yılında, Sultan Mahmûd'un Selçuklular ile meşgûl olduğunu gören İsâ, Gazneliler'e karşı düşmanca bir tavır takınarak bağımsızlığını ilan etti. Sultan bu durumu haber aldığı zaman, İsâ'nın üzerine yürümek ve tahta Ebu'l-Mu'asker'i yerleştirmek istedi ise de, ecel bunu gerçekleştirmesine müsaade etmedi.

Sultan Mahmûd'un Dinî Cephesi

Sultan Mahmûd Sünnî mezhebe bağlı idi. Ayrıca o hadis bilir, huzûrunda Şafiî ve Hanefî hukukçuları arasında tertip ettirdiği münazaraları dikkatle dinler ve onlara sualler sorardı. Sultan Hindistan'daki putperestlere olduğu kadar İslâm ülkelerinde dinî

yönden kargaşalık çıkaran Rafızî ve Bâtınî grupları karşı da mücadele etmiştir. Sultan Mahmûd Bâtınîliğe göz açtırmamasına rağmen ülkesi içindeki Kerrâmîler'e gösterdiği yakınlık ile de dikkati çekmektedir. Kerrâmîye adını, kurucusu Ebû Abdullah Muhamed b. Kerrâm(ölümü 869)'dan alan bir mezheptir. Bu mezhep bilhassa Horasan'da çok taraftar bulmuş, Sebüktegin tarafından da himaye görmüştür. Sultan Mahmûd da Kerrâmîler'e sempati duymaktaydı ve saltanatının ilk yıllarında Mu'tezile ve İsmâîlîlere karşı onları bir silâh olarak kullanmaktaydı. Bu devirde Nîşâbûr' daki Kerrâmîler'in sayısı yirmibin kadar gösterilmekte ve bunlar Horasan'da mühim bir kuvvet oluşturmaktaydılar. Karahanlılar 1006 tarihinde Nîşâbûr'u işğal ettikleri zaman, Kerrâmîler'in şehirdeki kuvvetinden ve bir olay çıkarmalarından korktuklarından onların reisi Ebû Bekr Muhammed b. İshak'ı gözaltına almışlardı. Fakat Ebû Bekr Muhammed Gazneli orduları yaklaşırken Karahanlılar'ın elinden kurtulmayı bilmiş ve bu sebepten Sultan Mahmûd tarafından daha çok himâye görmüştü.

Fatımî halîfesi el-Hâkim (996-1021), tarafından hicrî 403 (m.1012/1013) yılında Sultan'a elçilikle gönderilen Tahertî adındaki dâi (davet eden)nin yargılanması ve öldürülmesinde Ebû Bekr Muhammed önemli rol oynamıştı. Ayrıca bu olaydan sonra Ebû Bekr Muhammed'e geniş yetkiler verildi. Onun «Mezhebi bozuk» dedikleri idam edildi veya ağır cezalar verildi. Ancak Ebû Bekr Muhammed ve öteki Kerrâmîler'in bu yetkilerini kötüye kullanmaları birçok şikâyetlere sebep oldu. Öte taraftan h. 403 (m. 1012/1013) yılı içinde hacca gitmiş ve Abbâsî halîfesi el-Kadir'in yakınlığını kazanmış olan Kadı Sa'îd dönüşünde Gazne'ye Sultan Mahmûd'un sarayına gelmişti. Burada yapılan dinî bir münazarada Kadı Sa'îd, Kerrâmiye mezhebinin sünnîlik dışında fikirleri ihtivâ ettiğini ortaya koydu. Bunun üzerine Ebû Bekr Muhammed, Kerrâmî inançlarını reddetmekle canını kurtarabildi. Bundan sonra Kerrâmîler Sultan Mahmûd'un gözünden düştüler.

Nitekim Sultan Horasan'daki vâliler ve mahallî yöneticilere bu mezhebin taraftarlarının araştırılması ve onların câmi ve minberlerden uzaklaştırılması için emir verdi. Bu mezhebe açıktan açığa taraftar olanlar cezalandırıldı.

Sultan Mahmûd'un Abbâsî Halifeleri ile Münasebetleri

Sultan Mahmûd başlangıçta Abbâsî Devleti ile iyi münasebetler içinde bulunmuş, Sâmânîler tarafından halîfe olarak tanınmamış bulunan el-Kadir Billâh'ı halîfe tanımıştı. Kadir Billâh Sultan'ın bu davranışından memnun olmuş ve ona hil'at ve hediyeler göndermişti. Yine Halîfe, İslâm dînini yaymak için Mahmûd'un putperest Hindliler'e karşı yaptığı gazaları memnunlukla izlemiş ve Mahmûd'a bu gayretinden dolayı unvanlar vermişti. Sultan buna karşılık şiî inançlı Fatımî Halîfeleri'ne hiç yüz vermemişti. Gazneli ülkesinde Fâtımî Halîfesi ile haberleşen gizli bir teşkilât yakalanmış ve birçok kişi öldürülmüştü. Hattâ Sultan Mahmûd'a Fâtımî elçisi olarak gönderilen Taherrî de idam edilmişti. Bu olaydan sonra Abbasî Halîfesi, Mahmûd'a «Nizâmü'd-Dîn» ve «Nâsırü'l-Hakk» lakaplarını vermişti.

Sultan Mahmûd'un Abbâsî Halîfesi ile arası, Karahanlılar'a âit Semerkand şehrinin fermanının kendisine verilmesini istediği zaman açılmıştı. Halîfe cevabında: «Bunu yapamam ve eğer bu işi benim fermanım olmadan yapmaya kalkışırsan, bütün dünyayı sana karşı ayaklandırırım» demişti. Sultan Mahmûd dâimâ desteklediği Abbâsî Halîfesi'nden böyle bir cevap alınca kızmış ve Kadir Billâh'ın elçisine «Bin fil ile Bağdad'ı yok etmek isteğinde olduğunu» söylemişti. Ancak bir müddet sonra Halife'den gelen üç harfli bir mektubun tefsir edilmesiyle Mahmûd bu davranışından dolayı mahcup olmuştu (1014). Öte taraftan Halîfe'den gelen mektup merasimle açıldığı zaman, içinde yalnız dua ve «elif, lâm, mim» harflerinin yazılı olduğu görülmüştü. Her-

kes bu şekildeki bir mektubu görünce şaşırmış ve bunun ne manaya geldiğini anlayamamıştı. Neticede Ebû Bekr Kuhistanî adındaki bir bilgin bunun Kur'an'daki «Elemtere keyfe» sûresine işaret olduğunu ileri sürer. Bu sûrede Habeşistan hâkimi Necaşî'nin Yemen vâlisi olan şahıs tarafından Kabe'yi yıkmak için gönderilen ve önünde «Mahmûd» adını taşıyan bir fil bulunan ordunun başına gelen yok olmaya işaret vardır.

Bundan sonra Halîfe ile Sultan Mahmûd'un arasını açacak bir olay daha olmuştu. Mekke'ye hicrî 414 (m. 1023/1024) yılında gönderilen Horasan hacılarının başında, Emîr-i Hacc olarak, Nîşâbûr'un ileri gelen âilesi Mikâil Oğulları'ndan Hasenek denilen Ebû Ali Hasan b. Muhammed bulunuyordu. Hasenek dönüşte çöl yolunu tehlikeli bulduğundan Fatımî bölgesi içinde olan Suriye ve Filistin yolunu takip etmişti. Mısır Fatımî halîfesi ez-Zâhir onu ve öteki hacıları hararetle karşılamış, onlara hediyeler ve hi'atler vermişti. Abbasî Halîfesi, Hasenek'e hediyeler verilmesini hoş karşılamamış, bunun Sultan Mahmûd'un bir tertibi olmasından ve bir Gazneli-Fâtımî yakınlaşmasından şüphelenmişti. Nitekim Abbasî Halîfesi bu sebeple Hasenek'in Karmatî olduğunu öne sürerek idamını istedi. Mahmûd bu iddiaya son derece kızmış ve saçma bulmuştu. Ancak elçilerin gidip gelmesinden sonra, Abbâsî Halîfesi'ni tatmin etmek için Fâtımî Halifesi'nin Hasenek'e verdiği hediye ve hil'atler Bağdad'a yollanmış ve halkın önünde yakılmıştır (1025). Bu olaya son derece canı sıkılan Sultan Mahmûd «ölünceye kadar Halîfe'ye karşı içinde gizli bir nefret beslemiştir». Sultan belki de bu nefretin tesiriyle bir müddet sonra Hasenek'i vezir yaptı. Bu olay gizliden gizliye bile olsa, Halîfe ile Mahmûd'un arasını daha da çok açacak nitelikteydi. Bütün bu olaylara rağmen sunnîliğin tam bir koruyucusu olan Mahmûd, dâimâ Halîfe'nin ismini paralarının üstüne bastırmaya, seferlerinden sonra elde edilen ganimetten Bağdad'a hediyeler göndermeye ve fetih-nâmelerinde kendisini bu inancın bir savaşçısı olarak göstermeye dikkat etmişti.

Sultan Mahmûd ve Hacc

Irak ve Horasan'dan hacca gitmek isteyenler zaman zaman Arap çapulcuların ve Karmatîler'in yol kesmeleri sebebiyle hacc görevini yerine getiremiyorlardı. Nitekim h. 421/m. 1021-1022 tarihinde Horasan ileri gelenlerinden bir grup ve bilginler Sultan Mahmûd'a başvurdular ve ona «Sen Müslümanlar'ın en büyük hükümdarısın cihad hususundaki gayret ve faaliyetin herkesçe bilinmektedir. Bildiğiniz gibi hacc kesintiye uğradı. Bu olay ile ilgilenmek gerekir... Lütfedip bu meseleyle biraz ilgilenin» dediler. Sultan Mahmûd onların bu isteklerini kabûl etti ve ülkesinin başkadısı Ebû Muhammed en-Nâsıhî'yi Emîr-i Hacc tayin etti. Sultan, başkadıya sadaka olanların dışında Araplar'a dağıtmak üzere otuzbin dinar verdi. Ayrıca Horasan'dan hacca gitmek isteyenlerin hazırlanmaları için tellâl dolaştırdı. Hacca gitmek isteyenlerden büyük bir kalabalık toplanarak yola çıktılar. Horasanlı hacılar Feyd bölgesine ulaştıkları zaman, Araplar tarafından kuşatıldılar. Emîri Hacc Ebû Muhammed onlara beşbin dinar para verdi ise de buna râzı olmadılar ve hacıları tutuklamaya karar verdiler. Ancak bu sırada Semerkantlı bir gencin ok atarak reislerini öldürmesi üzerine Araplar dağıldılar. Bu suretle kurtulan Horasan hacıları hacca gidip, sağ salim ülkelerine dönmeye muvaffak oldular.

SULTAN MAHMUD'UN ÖLÜMÜ VE ŞAHSİYETİ

Sultan Mahmûd hayatının büyük bir kısmını savaş meydanlarında geçirmiş, özellikle Hindistan'a yaptığı seferler onu çok yormuş ve hastalanmasına sebep olmuştu. O doktorların bütün tavsiyelerine rağmen bir türlü istirahat etmiyor, bir hükümdarın yapması gerekli bütün vazifeleri yerine getiriyordu. Onun hastalığı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Tarihçiler genellikle Sultan Mahmûd'un verem hastalığından öldüğünü kabûl ederler. Sultan Mahmûd dinlenip tedavî olacağı yerde, hareketli hayatına devam etmiş ve bu sebeple sıhhati gün geçtikçe kötüye gitmiştir. Mahmûd 1029/1030 kışını Belh'de geçirdi, fakat bu şehrin havası ona hiç iyi gelmedi. O bu sebeple Gazne'ye döndü ise de (tahminen 22 Nisan 1030), iklim değişikliği de iyi bir netice vermedi. Sultan Mahmûd 30 Nisan 1030 tarihinde ellidokuz yaşında iken öldü.

O Türk-İslâm dünyasının müstesnâ devlet adamlarından biri idi .Mahmûd öldüğü zaman Gazneli Devleti; batıda Azerbaycan hudutlarından doğuda Hindistan'ın Yukarı Ganj vâdisine, Orta-Asya'da Hârezm'den Hind Okyanus'u sahillerine kadar uzanan çok geniş bir sahayı kapsıyordu. O Hindistan'a yaptığı gazalar sebebiyle «gazî» lakabıyla ve «putperest Hindular'ın çekici» olarak şöhret kazanmıştı. Sultan Mahmûd; Allâh'dan korkan, ze-

kî, cesur, uzak görüşlü, ihtiyatlı ve âdil bir hükümdardı. Nitekim bu özellikleriyle ilgili birçok hikâyeler tarih kitaplarına geçmişti. Nizâmü'l-Mülk'ün «Siyâset-Nâmesi»ndeki bir hikâyede geçtiği üzere, o oğlunu dahi yargılamaktan çekinmemişti. Bu hikâyeye göre; «Bir tüccar, Sultan Mahmûd'un zulme uğrayanlara adalet dağıttığı yere geldi, Sultan'ın oğlu Mes'ûd'dan şikâyet etti ve yakındı. Ey efendimiz, tüccar bir adamım. Bir müddettir burada kaldım. Kendi şehrime dönmek istediğim halde dönemiyorum. Çünkü senin oğlun Mes'ûd benden altmışbin dinarlık eşya ve kumaş satın almıştır. Bu eşyanın parasını bana vermiyor. Emir Mes'ûd'u benimle birlikte Kadı'ya göndermeni isterim, dedi.

Sultan Mahmûd, bu sözden dolayı kızdı ve üzüldü; bunun üzerine oğlu Mes'ûd'a sert bir haber gönderdi ve «Tüccarın hakkını derhal ulaştırmanı isterim; eğer bir sebep göstereceksen, çabuk kalk, kendisiyle birlikte Karar Meclisi'nde hazır ol, şeriatın gerektirdiğini yerine getirsinler» diye emretti. Tüccar, Kadı Sarayı'na gitti. Elçi Mes'ûd'un yanına gelerek babasının mesajını verdi.

Mes'ûd âciz kaldı, hazinedârına, «Bak bakalım hazinede nakid ne kadar altın toplanmıştır» dedi. Hazinedar gitti ve geri geldiği zaman, «Yirmibin dinardan fazla param yok» dedi. Mes'ûd, «O parayı alınız, tüccara götürünüz, geri kalan kırkbin dinar için üç gün süre isteyiniz ki, ödeyeyim» dedi. Yine Mes'ud elçiye, «Sultan'ın katına arzet ki, yirmibin dinarı nakid olarak bu saat ödedim, geri kalan kırkbin dinar için üç güne kadar tüccardan aman diledim... Sultan ne emreder diye ayakta bekliyorum» dedi. Elçi gidip geldi ve «Sultan, Yargı Meclisi'nde hazır ol veya geri kalan kırkbin dinarın tamamını tüccara teslim et. Şunu gerçekten bil ki, bu parayı tamamıyla tüccara ödemediğin ve ben onun ağzından 'Mes'ûd hakkımı bana ödedi' sözünü işitmediğim sürece, benim yüzümü bir daha göremezsin, diyor» dedi. Bu du-

rumda Mes'ûd'un söz söylemeye gücü kalmadı; o her tarafa adam gönderdi ve herkesten borç istedi, ikinci namazı vakti olduğu zaman, altmışbin dinarı tüccara ulaştırmıştı. Mes'ûd ve tüccar teşekkür etmek için Sultan'ın katına çıktılar. Ancak o zaman Sultan Mahmûd, Mes'ûd'dan râzı oldu.

Bu haber dünyanın her tarafına yayılınca, tüccarlar Kıtay'dan, Çin'den ve Mısır'dan Gazne'ye doğru yola koyuldular ve bütün dünyada ne kadar zarif şeyler varsa Gazne'ye getirmeye başladılar».

Sultan Mahmûd'un acele karar vermediği ve ihtiyatlı davrandığı husûsundaki bir hikâye ise Muhammed Avfi'nin **Cevâmîü'l-Hikâyât** adlı kitabında geçmektedir. Bu hikâyeye göre; «Herât şehrinde o ülkenin meşhurlarından bir bilgin ve onun güzel bir sarayı vardı. Sultan Mahmûd'un Herât'a yaptığı gezilerden biri sırasında, Abdurrahmân Hâk o yaşlı bilginin sarayında konakladı. Abdurrahman, Sultan'ın yakın adamlarından idi. O bir gün eğlence meclisinde Sultan'a şunları söyledi. 'Benim konakladığım saray bir ihtiyarın mülküdür. Bu şahıs halk nazarında kendisini bir bilgin olarak tanıtmıştır. Orada bir halvet-hâne (yalnız başına oturulup ibâdetle vakit geçirilen yer) var, ihtiyar gece oraya gitmekte ve sabaha kadar dışarı çıkmamaktadır. Onun orada ne yaptığını sordum. Bütün gece namaz kıldığını söylediler. Bir gece ansızın o halvet-hâneye gittim. Onu bir şarap testisini ve putu halvet-hânenin önüne koymuş ve putun önüne diz çökmüş ona hizmet ederken gördüm. O putu ve şarap testisini aldım ve karar vermesi için Sultan'ın önüne getirdim' dedi. Sultan Mahmûd o anda bu sözlerden acı duydu, sonra 'O ihtiyarı hazır bulundurun, bu işte inceden inceye araştırma husûsunu yerine getirelim. Ancak önce sen elini başıma koy, bütün olanları doğru söylediğine benim canım ve başım üzerine yemin et. Ondan sonra o husûsta gerekli olanı yerine getirelim' dedi.

Abdurrahmân Hâk bu sırada söyledikleri için utanç duydu ve 'Senin can ve başın üzerine yalan söyledim' dedi. Sultan Mahmûd 'Ey civanmerd Sen niçin bu zavallı hakkında böyle davrandın' dedi. Abdurrahman onun güzel bir sarayı vardı, ben orada konakladım. Eğer bu sözleri söylersem, padişahın dîn husûsunda hamiyyeti vardır. Derhal onun öldürülmesini buyurur ve o sarayı bana bağışlar' dedi. Sultan sabretme kuvveti verdiği ve aceleden meydana gelecek dertlerden koruduğu için Allâh'a şükürler etti, ayrıca bir daha da Abdurrahmân Hâk'a itibar etmedi.

Nizâmü'lMülk'ün Siyâset-Nâme'sine göre; Sultan Mahmûd güzel yüzlü ve yakışıklı değildi. Çekik yüzlü, kuru (cildli), uzun boylu, kalkık burunlu ve köse idi. Dâimâ toprak yemesi sebebiyle kırmızı yüzlü idi. O bir gün sabah erken has odasında namaz seccadesinde oturmuş, namaz kılmış, önüne ayna ve tarak koymuş, ayetler okuyor ve dua ediyordu ki, vezîri Ahmed b. Hasan odanın kapısından içeri girdi... (Sultan) aynayı yüzüne tuttu, kendi yüzünü gördü, gülümsedi. Ahmed b. Hasan'a, «bu zaman (da) gönlümden ve hatırımdan ne geçtiğini biliyor musun?» dedi.

Vezir — «Efendimiz daha iyi bilir» dedi.

Sultan — «Yüzümün güzel olmamasından (dolayı) halkın beni sevmemesinden korkuyorum. Halk, padişah âdetince, güzel yüzü sever» dedi.

Vezir — «Ey efendimiz, halkın seni sevmesi için bir iş yap...» dedi.

Sultan — «Ne yapayım?» diye sordu.

Vezir — «Altunu düşman bil ki, cümle âlem seni dost edinsin» dedi. Mahmûd'un bu söz hoşuna gitti, «Bu sözün altında bin fayda vardır» dedi. Sonra Mahmûd o zaman atâ ve ihsan elini açtı. Neticede bütün dünya onu sevdi ve onun övücüsü oldu.

Tarihçi İbnü'l-Esîr'e göre, Sultan Mahmûd orta boylu, yakışıklı bir insandı. Güzel bir sîması vardı, küçük gözlü, kızıl saçlıydı. Halkına çok iyi davranır, onlara şefkatle muamele ederdi. Tenkid edilecek yegâne tarafı çeşitli yollarla halkın mallarını almaya kalkışmasıydı.

Sultan Mahmûd adam öldürtmekten çekinmiş, esir aldığı birçok hükümdarı hapsetmekle yetinmiştir. O özel hayatında gûy (bir çeşit top oyunu) oynamayı sever, sık sık ava gider ve eğlence meclisleri tertip ederdi. Sultan aynı zamanda gösterişe meraklı idi. Nitekim pek debdebeli bir şekilde sürdürdüğü saray hayatının ihtişam ve büyüklüğünü yabancı devlet elçileri geldiği zaman göstermekten geri kalmaz, bu maksatla resmi geçitler ve ziyafetler tertip eder, misafirlere zengin hediyeler verirdi.

Sultan Mahmûd Devri Kültür ve İ'mâr Faaliyetleri

Mahmûd yüksek bir edebiyat terbiyesine sahipti. Bu sebeple o kendi sarayında devrin en büyük kabiliyetlerini toplamaya çalışmış, şâirlere hürmet ve sevgi göstermişti. Mahmûd ayrıca komşu ülkelerden şâirleri kendi ülkesine çağırdı. Bu şâirler arasında Türk asıllı Ferruhî Sistanî ve Menuçehrî Damgânî'yi sayabiliriz. Sultan Mahmûd'un sarayında dörtyüz şâirin bulunduğu şeklindeki Devlet-şâh'ın rivayetini mübalağalı olarak kabûl edebilirsek de, Gazneliler devrinde edebiyata verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu şâirler içinde Escedî, Gazâ'irî Râzi ve **Şehnâme** yazarı meşhur Firdevsî'yi sayabiliriz. Bunların başında devamlı olarak efendisi ve öteki saray mensuplarını övmekle meşgûl olan «Melikü'ş-Şu'arâ» Unsurî bulunmaktaydı. Sebüktegin ve Mahmûd devrinin büyük edip ve münşîlerinden birisi de Ebu'l-Feth Bustî idi. Meşhur tarihçi Ebû Nasr Muhammed Utbî de Mahmûd'un hizmetinde çalışmıştı. O eseri **Kitâb el-Yemînî** de Sebüktegin ve Mahmûd devirlerini kaleme almıştı.

Sultan Mahmûd ilim ve marifet sahibiydi, muhtelif ilim dallarında onun adına eserler yazılmıştı. Çeşitli ülkelerden bilgin ler onun sarayına gelir, o da onlara ikram ve bağışlarda bulunur, saygı gösterirdi. Sultan Mahmûd aynı zamanda ortaçağlardaki en büyük ilmî simâlarından biri olan Türk asıllı Ebû Reyhân el-Bîrûnî (Beyrûnî, öl. takr. 1051)'yi de Hârezm'i işgâl ettiği zaman (1017), Gazne'ye getirmişti. Böylece Bîrûnî Hindistan'a yapılan Gazneli seferlerine iştirak etmeye muktedir oldu. Onun Hindistan'daki temasları, öteki inanç ve âdetler hakkındaki sınırsız merakıyla, **Tahkik mâli'l-Hind** gibi büyük bir eser meydana getirilmesine imkân vermişti.

Sultan Mahmûd kendi devrinde bir kültür merkezi haline gelen Gazne'de mimarlık sanatı bakımından da faaliyette bulunmuş, medreseler ve kütüphaneler kurmuş, saraylar ve câmiler yaptırmıştır. Mahmûd halkın yararına da çarşı, köprü, su yolu ve kemerleri yaptırmıştır. Hattâ bunlardan Gazne'nin kuzeyindeki Bend-i Mahmûdî bugüne kadar varlığını korumuş ve kullanılagelmiştir. Bu suretle Gazne'de gelişen Türk sanatı bir taraftan Selçuklu sanatına, öte taraftan da Hindistan'daki Türk-İslâm sanatına temel olmuştur. Sultan Mahmûd'un mimarî eserlerinden birisi Somnât seferinden (1026) dönüşünden sonra Gazne'de yaptırmış olduğu «Arus el-Felek» câmiidir. Bu câmiin inşaasında Hindistan'dan getirilen kıymetli ağaçlar da kullanılmıştır. Sultan Mahmûd, Hz. Ali âilesinden Ali b. Mûsâ er-Rızâ ile Halîfe Hârûn er-Reşîd'in kabirlerinin bulunduğu Tûs şehrindeki türbeyi de yeniden çok güzel bir şekilde onardı. Burayı babası Sebüktegin tahrip etmişti. Öte taraftan Tûs halkı türbeyi ziyaret edenleri rahatsız ediyordu. Sultan Mahmûd halkın bu ziyaretçileri rahatsız etmelerini engelledi. Mahmûd, Hz. Ali'yi rüyasında görmüştü. Hz. Ali ona «Daha ne zamana kadar?» diye sormuştu. Sultan, Hz. Ali'nin bu türbeyi (Meşhed) kastettiğini anlamış ve hemen onarılmasını emretmişti. Sultan Mahmûd devri mimarî eser-

leri muhakkak ki, daha çoktur. Bunlardan bir kısmı halen yapılmakta olan kazılar ile meydana çıkarılmaya çalışılmakta, diğer bir kısmı ise şimdi sadece tarihi kayıtlar olarak kitaplarda bulunmaktadır. Nitekim onun Ceyhun nehri üzerine bir köprü yaptırdığını ve bunun için iki milyon altın harcadığını kaynaklardan öğreniyoruz.

Büyük Türk hükümdarı Sultan Mahmûd zamanı Gazneliler Devleti'nin her bakımdan en parlak devri olmuş, ölümünden kısa bir müddet sonra bu devlet, onun gibi kudretli bir hükümdar gelmediği için, çökmeye yüz tutmuştur. Nitekim Gazneli Devleti'nin kudret ve kuvveti diğer bir Türk devleti Selçuklular'a geçmiştir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Aslanapa, O., **Türk Sanatı** I, İstanbul 1972.

Bayur, Y.H., **Hindistan Tarihi,** I. Ankara 1946.

Barthold, V.V., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan** (**Hazırlayan:** H.D. Yıldız), İstanbul 1981.

Barthold, V.V., Alptegin mad., **İA.**

Beyhakî, **Tarih-i Beyhakî** (nşr. Gani-Feyyaz), Tahran hş. 1324.

Bosworth, C.E., **The Ghaznavids Their Empire in Afganistan and Eastern Iran 944: 1040,** Edinburg 1963.

Bosworth, C.E., **The Later Ghaznavids: Splendour and Decay,** Edinburg 1977.

Bosworth, C.E., «The Early Ghaznavids», **Cambridge History of Iran,** IV, London 1975.

Büchner, V.F., Sâmânîler mad., **İA.**

Curfâdakanî, **Tercüme-i Tarih-i Yeminî** (nşr. Ca'fer Şi'ar), Tahran hş. 1345.

Cüzcanî, **Tabakat-ı Nâsırî** (nşr. Abd el-Hayy-ı Habîbî), Kandehar hş. 1328.

Dames, M.L., Garcistan mad., **İA.**

Dames. M.L., Gazneliler mad., **İA.**

Dames, M.L., Gûrîler mad., **İA.**

Frye Sayılı, «Selçuklular'dan Önce Ortaşarkta Türkler», **Belleten** sayı: 37, Ankara.

Gerdîzî, **Zeyn el-Ahbâr** (nşr. Abd el-Hayy-ı Habîbî), Tahran hş. 1347.

Haig, T.W., «The Yamînî Dynasty of Ghazni and Lahore», **Cambridge History of India,** cild III, Cambridge 1928.

Hamdullâh Müstevfî, **Tarih-i Güzîde** (nşr. Abd el-Hüseyin Nevâî), Tahran hş. 1330-39.

İbn Funduk, **Tarih-i Beyhak** (nşr. Ahmed Behmenyâr), tarihsiz ikinci baskı.

İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't-Tarih** (nşr. C.J. Tornberg), Beyrut baskısı 1966.

İbn Hallikan, **Vefayat el-'Ayân** (İngilizce trc. Slane), Paris-London 1843-71.

Kadı Ahmed Gaffârî, **Tarih-i Cihân Arâ** (nşr. Hasan Nurâkî), Tahran hş. 1342.

Kafesoğlu, İ., Mahmûd Gaznevî mad., **İA.**

Köprülüzâde M. Fuat, «Gazneliler devrinde Türk şi'ri», **Türk dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar,** İstanbul 1934.

Köymen, M.A., **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi,** I, **Kuruluş Devri,** Ankara 1979.

Kutluay, Y., **Tarihde ve Günümüzde İslam Mezhepleri,** Ankara 1968.

Margoliouth, D.S., Kerrâmiye mad., **İA.**

Merçil, E., «Gazneliler'in Kirman Hâkimiyeti (1031-1034)», **Tarih Dergisi** sayı: 24, İstanbul 1970.

Merçil, E., «Sebüktegin'in Pendnâmesi», **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,** cild VI, cüz: 1-2, İstanbul 1975.

Merçil, E., Sînıcûrîler IV, **Belleten** sayı: 195, Ankara 1986.

Muhammed Avfî, **Metn-i intikadî Cevâmî el-Hikâyât**..., kısm-ı suvvum, (nşr. Dr. M. Kerîmî) Tahran.

Muhammed Nazım, **The Life and Times of Sultân Mahmûd of Ghazna,** Cambridge 1931.

Muhammed Nazım, İsmail b. Sebüktegin **mad., İA.**

Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi, **Sahâifü'l-Ahbâr** (Türkçe trc. İstanbul 1285.)

Nizamü'l-Mülk, **Siyerül-Mülûk Veya Siyaset-Nâme** (nşr. M.A. Köymen), Ankara 1976./Türkçe tercüme, **Siyâset-Nâme** (çvr. M.A. Köymen), Ankara 1982.

Pritsak, O., Karahanlılar mad., **İA.**

Spuler, B., Ghaznavids mad., **EI²**.

Sümer, F., **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-boy Teşkilatı-Destanları,** Ankara 1972².

Şebankâreî, **Mecmâ'el-Ensâb,** Yenicâmi Ktb. no. 909.

Z.V. Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş,** İstanbul 1970².

Yakubovsky, A.Y., «Gazneli Mahmûd, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair», **Ülkü Mecmuası,** sayı: 72, 73, 75, 76.

87.06. Y. 0001 - 749

№ 02292

Gazneliler (962-1186) bugünkü Afganistân'da kurulmuş ve daha sonra sür'atle Horasan, Hârezm ve İran'ı hâkimiyet sahası içerisine almış ve Kuzey Hindistân toprakları üzerinde genişlemiş ilk Müslüman Türk devletlerinden birisidir. İşte bu Türk devletinin büyümesinde ve tarihte iz bırakmasında rol oynayan hükümdarlardan birisi de Sultan Mahmûd'dur. Büyük Türk hükümdarı Mahmûd özellikle Hindistân'a yaptığı onyedi seferle İslâm dininin bu kıtada yayılmasında büyük çaba göstermiş ve bu sebeple bütün İslâm dünyasında «Kâfirlerin Çekici» olarak şöhret kazanmıştı. Sultan Mahmûd ölümünden sonraki yıllarda da bu şöhretini kaybetmemiş, Türk ve İran edebiyatında da siyasî kuvvet ve kudretinin yanı sıra adâlet ve insaf timsali bir hükümdar olarak yer almıştır.

300.— TL.

(KDV dahil)